

Arařtırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliř | Received: 28.03.2022

Makale Kabul | Accepted: 06.05.2022

Atıf | Cite as: Aşşen Müderrisoğlu, Leila Kutlu, "Mihail P. Vronçenko'nun 1834'te İzmir ve Civarındaki Sosyo-Ekonomik Yaşama Dair İzlenimleri", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Haziran 2022, s. 77-111.

MİHAİL P. VRONÇENKO'NUN 1834'TE İZMİR VE CİVARINDAKİ SOSYO-EKONOMİK YAŞAMA DAİR İZLENİMLERİ

Aşşen MÜDERRİSOĞLU*

Leila KUTLU**

Öz

Rus tümgeneral, jeodezist, istihbaratçı ve Küçük Asya'nın ilk kâşifi sayılan Mihail Pavloviç Vronçenko, Osmanlı-Rus savaşı (1829-30) esnasında Rus ordusunun 6. Piyade Kolordusu'nda görev almıştır. Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra ise 1834-1836 yılları arasında Çar I. Nikola'nın talimatı üzerine diplomatik koruma altında istihbarat yapmak ve istatistik veriler toplamak üzere at sırtında 11 bin kilometreyi bulan İzmir'den Anadolu'ya dört askeri-coğrafi keşif seferi gerçekleştirmiştir. Bu veriler bölgenin coğrafi özellikleri, dağları, nehirleri, bitki örtüsü, hayvanları, madenleri, demografisi, etnik ve kültürel yapısının yanı sıra ticaret hayatına dair bilgiler içermektedir. Bu minvalde, Rus istihbaratçısının en fazla üzerinde durduğu bölge İzmir ve çevresini oluşturmaktadır. İzmir'in askeri savunma potansiyelinden ticaret hacmine, mimari yapısından etnik yapısına kadar önemli veriler Rus subayının çalışmasında öncelikli yere sahiptir. Adeta olası bir Rus işgaline ön hazırlık niteliğindeki bu bilgiler çalışmamızda yer alırken, bilhassa 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde İzmir'deki ticaret ağına değinilecektir. İzmir'e Anadolu'dan gelen ürünlerin miktar ve fiyatları; İzmir'den yurtdışına ihraç edilen ürünlerin cinsi, miktar ve fiyatları; toplam ticaret hacmindeki payları gibi iktisat tarihini ilgilendiren önemli verilerde çalışmanın konusunu oluşturacaktır. Bir Rus ajanın istatistiklerine dayanan bu veriler İzmir ve civarının başta iktisadi olmak üzere, askeri, mimari, etnik ve kültürel yönlerine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, İstihbarat, Mihail Pavloviç Vronçenko, Osmanlı ekonomisi, İhracat.

* Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih, aysenmuderrisoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8873-4225

** Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih, leila.kutlu@std.yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4367-8260

MIHAIL P. VRONÇENKO'S IMPRESSION ON THE SOCIO-ECONOMIC LIFE IN İZMİR AND ITS SURROUNDINGS IN 1834

Abstract

Mihail Pavlovic Vronçenko who was a Russian major general, and geodesist and considered the earliest explorer of Asia Minor, served in the 6th Infantry Corps of the Russian Army in the Russo-Ottoman War (1829-30). After the Treaty of Hünkâr İskelesi, on the order of Tsar Nikolai I, made four military-geographical expeditions 11 thousand kilometers from İzmir to Anatolia on horseback under diplomatic immunity. This data includes the geographical features, mountains, rivers, flora, animals, animals, mines, demographics, the ethnic and cultural structure of the region, as well as commercial life. In this respect, the region on which the Russian intelligence officer focuses on the most is İzmir and its surroundings. İzmir's defense potential, the volume of trade, its architectural structure, and ethnic structure are stressed in the work of the Russian intelligence officer. While this information which is almost a preparation for an upcoming Russian invasion will be included in our study as well as the trade network of İzmir in the second quarter of the 19th century. Quantity and prices of products coming to İzmir from Anatolia; type, quantity, and prices of products exported abroad from İzmir will be the subject of study in important data concerning the history of economics, such as their share in the total trade network. This data, based on the statistics of a Russian intelligence officer, will shed light on the military, architectural, ethnic, and cultural aspects of İzmir and its surroundings while especially it's economy

Key Words: İzmir, Intelligence, Mihail Pavlovic Vronçenko, Ottoman economy, Exportation.

Giriş

Haritacı, jeodezist, oryantalist, kraliyet istihbarat subayı ve Küçük Asya'nın ilk Rus gezgini ve kâşifi sayılan Mihail P. Vronçenko 1802 yılında Mogilev Vilayetinde, bir rahip ailesinde dünyaya gelmiştir. Mogilev Gimnaziya'sında orta okul eğitimini tamamlayan Vronçenko, 1822'de Kraliçe'nin subayı olarak göreve başlamıştır. 1823 yılında Litov-Vilensk vilayetinin yer ölçümlerini gerçekleştirmiştir.¹ 1824 yılında ise Rus subaylarının üniversite eğitimini aldıkları İmparatorluk Dorpat Üniversitesi'nde eğitime başlamıştır. Astronomi, jeodezi, matematik ve edebiyat derslerine büyük bir ilgi duyan Pavloviç, üniversite yıllarında yabancı dillerdeki bazı edebi eserleri Rusçaya tercüme etmiştir.²

1828 yılında Moldova, Bulgaristan ve Rumeli'de harita çalışmaları gerçekleştirmiştir. 1829-1830 yıllarında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşı esnasında Rus ordusunun 6. Piyade Kolordusu'nda görev almıştır. Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra, 1834-1836 yılları arasında Çar I. Nikola'nın talimatı üzerine diplomatik koruma altında istihbarat yapmak ve istatistik veriler toplamak üzere yanında elçilik görevlisi olan Moiseyev adlı bir tercümanla birlikte İzmir'den

¹ Aysen Müderrisoğlu, "Rus İstihbaratçı Mihail Pavloviç Vronçenko'nun "Küçük Asyalı" Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2021, 6 (1), s. 35.

² "Nekrolog", *Zapiski Voenna Topografiçeskogo Depo*, ed. Blaramberg, Voennaya Tipografiya, Cilt 22, Sanktpeterburg, 1861, s. 65-66.

Anadolu'ya dört askeri-coğrafi keşif seferi gerçekleştirmiştir. Bu seferler esnasında at sırtında, 11.000 km. seyahat etmiş, araçsal yöntemlerle kişisel olarak 100 astronomik nokta belirlemiş ve 1:840000 ölçeğindeki 128 sayfalık “Küçük Asya” haritasını oluşturmuştur. Çizmiş olduğu birçok şehrin planları ve yer tespitleri Avrupalı araştırmacılar tarafından yapılan hataların -dağların ve nehirlerin uzunlukları ve yapısal özellikleri- düzeltilmesini sağlamıştır. Yolculuklarının birinde Mısır Valisi tarafından tutuklanmış ve sıtma hastalığı da geçirmiştir.³

Anadolu'da gerçekleştirdiği seferler neticesinde Saint-Petersburg'da K. Kray yayınevinden 1838 yılında ilk cildi, 1840 yılında ise ikinci cildi olmak üzere “Obozreniye Maloy Azii v nneşnem eyo sostoyanii, sostavlennoye russkim puteşestvennikom M. V.” adlı çalışması yayımlanmıştır. Toplam 600 sayfalık bu çalışmaların 286 sayfadan oluşan ilk cildinde genel olarak ülkenin coğrafi ve idari yapısıyla doğal ve tabii kaynakları ele alınmıştır. İlk bölümünde Küçük Asya'nın sınırları ve ayrıntılı olarak ele alınan dağları, nehir, göl ve diğer suları, vadileri ve iklimi hakkında bilgiler yer almıştır. İkinci kısımda ise Anadolu'nun tabii kaynaklarını -kurşun-gümüş madenleri, şap, tuz, mermer vb.-, ormanlarını -meyve, inşaat malzemesi, ceviz ağaçları çeşitleri-, bitkilerini -tahıl, sebze, baharat vb.-, evcil hayvanlarını, yabani hayvanları, kuşlarını ve diğer canlılarını -balık, haşarat vs.- detaylı bir biçimde ele almıştır. Üçüncü kısımda nüfus ve mimari yapılar hakkında bilgi verilmiştir. İlk cildin son kısmında ise idari yapı -yönetim biçimi, devlet görevlilerinin hiyerarşisi, kamu yönetimi ve sınıfsal yapısı- hakkında bilgi verilmiştir.⁴

1840 yılında yayımlanan eserin ikinci cildi, ilk cildin devamı niteliğinde olup beşinci bölümle devam etmektedir. Söz konusu bölüm eyaletleri, şehirleri ve köyleri tek tek ele alan ve kısa bilgiler içeren alt başlıklardan oluşmaktadır. Yerleşim merkezlerini ele alırken Vronçenko'nun bölgeyi işgal etme fikriyle hareket ettiğini, her bir şehirde nüfus oranını, Hristiyan ve Türk nüfusunun ve onların ev sayılarının dağılımına, kiliselerin mevcudiyetine, yerleşim merkezlerinin başlıca su kaynakları, sokak yapıları, savunma durumlarını ve her bir şehir, kasaba veya köyün ekonomik faaliyetlerine değinmesinden anlamak mümkündür. Devamındaki altıncı bölümde ise halkın sosyal yapısına, Küçük Asya'da yaşayan çeşitli etnik gruplara ve onların yaşamlarına dair izlenimlerine yer vermektedir. Bu bölümde Türkler, Türkmenler, Kürtler, Araplar, Yunan, Ermeni, Avrupalı, Yahudi ve Çingeneler ayrı ayrı alt başlıklar halinde anlatılmaktadır. Yedinci bölümde tarım, sanayi ve ticarete dair gözlem ve istatistik veriler bulunmaktadır. Bununla birlikte, Rus subay, Türkiye'de bulunduğu 2 yıl içerisinde en çok İzmir'de vakit geçirmiştir.⁵

1840 yılında Rus Çarı I. Nikola'nın talimatı üzerine Vronçenko'nun notları Anadolu'da yaptığı seferler esnasında kaydedilen coğrafi bilgileri içeren fazladan bir bölüm dahil edilerek tekrar yayımlanmıştır. Bu bölümde keşif seferlerinin tarihini ve istikametleri daha detaylı öğrenmek mümkündür. Söz konusu yeni baskıya göre, 18

³ “Mihail Pavloviç Vronçenko”, *Biografiçeskiy Oçerk*, Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşeniya, Peçatnaya Golovina, CXXXVI, Sanktpeterburg 1867, s. 28-31.

⁴ Bkz: Mihail Pavloviç Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii v nneşnem eyo sostoyanii, sostavlennoye russkim puteşestvennikom M.V.*, Karl Kray, Cilt 1, Sanktpeterburg 1838.

⁵ Bkz: Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1938; Mihail Pavloviç Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii v nneşnem eyo sostoyanii, sostavlennoye russkim puteşestvennikom M.V.*, Karl Kray, Cilt 2, Sanktpeterburg 1840.

Mayıs 1834 yılında başlayan ilk seferi İzmir çıkışlı olup Rus istihbaratçının kayıtlarına göre 29 Eylül'de tamamlanmıştır. Bu sefer esnasında 4 güzergâh takip edilmiştir.

1. İzmir'den çıkarak Bolvadin ve Kastamonu'dan geçerek Sinop'a kadar;
2. Sinop'tan çıkarak Kayseri'den Kastamonu'ya kadar (Kayseri'den çıkış yapılarak Niğde ve Aksaray'dan geçilmiş ve tekrar Kayseri'ye dönmüştür);
3. Kastamonu'dan çıkılmış, Kütahya'dan geçilmiş ve Bolvadin'e kadar;
4. Bolvadin'den yola çıkılmış ve Konya'dan geçilerek Antalya'ya (Elmalı, Makri ve Kuyucak) ulaşılmıştır.

1 Nisan 1835'te başlayan diğer seferler esnasında Rus istihbaratçı, İzmir'den çıkarak Kuşadası, Karpuzlu, Muğla, Kabataş, Aydın, Karabük, Tefenli, Burdur, Afyonkarahisar, Akşehir, Konya, İzmit, Ulukışla, Yenihan, Adana, Niğde, Kırşehir, Maden, Ankara, Çakal, Güzelce-kalesi, İnsuyu, Savarık, Konya Afşar, Eğirdir, Isparta, Polatlı, Buldan, Alaşehir, Nazilli, Aydın, Tire'den geçmiş ve 6 Haziran 1835'te İzmir'e dönmüştür. Yaklaşık bir ay kadar ara verdikten sonra 5 Ağustos 1835 yılında sefere devam etmiş ve bu esnada Manisa, Akhisar, Balıkesir ve Pera'yı ziyaret etmiştir. Daha sonra 6 Ekim 1835'te yine İzmir'den yola çıkarak Menemen, Bergama, Kemer, Koyuneli, Gönen, Araçköy, Bursa, Hamamlı, Aslanlı, Kütahya, Kodus, Selendi, Kuladan geçerek 23 Ekim'de İzmir'e geri dönmüştür. Yapmış olduğu bu yolculuklar esnasında yanında kronometre ve diğer ölçüm cihazlarını da yanında taşımış ve yükseklik, sıcaklık, vakit, yıldızların konumu gibi diğer mühim bilgileri de kaydetmiştir.⁶

Mihail Vronçenko'nun İzmir'de ajanlık göreviyle bulunduğu hakkındaki bilgiler, bir diğer Rus gezgin olan Kont Davidov'un seyahat notlarında geçmektedir. Davidov 1835 yılının 16 Temmuz'unda günlüğüne kaydettiği bilgilerden Vronçenko ile İzmir'de buluştuğunu ve onun ne ülkesinde ne de yurtdışında pek sık karşılaşmayacağını türden bir insan olduğunu belirtmiştir. Ayrıca mühendis subay olan Vronçenko'ya özel bir görev olan Küçük Asya'nın kara haritasını çıkartma görevinin verildiğini ve bu görevi yerine getirmek için üç yıldır eziyet çekmekte olduğunu da ifade etmiştir.⁷

Rus subayının raporları Osmanlı tarihi ve coğrafyası üzerine çok değerli bilgileri içeren nadir bir çalışma olmasına rağmen günümüze kadar yayınlanan Türkçe literatürde çalışmayı bütünüyle ele alan herhangi bir eser tespit edilememiştir. Vronçenko'nun eserinden bahseden çalışmalar arasında I. Pehlivan'ın (2016) "Rus Oryantalist Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu" ile T. Ataöv'ün (2004) "Sovyetler Birliğinde Türkoloji Çalışmaları", H. Mevsim'in (2021) "Bir Rus Subayının Gözüyle 1835 Yılında Bursa Mütesellimliği" adlı eserleri saymak mümkündür.⁸ Bu sebeple çalışmamız kapsamında Vronçenko'nun 3 yıl boyunca gözlem yaptığı İzmir şehri ile ilgili izlenimleri ve en çok önem verdiği konulardan biri olan Anadolu'nun ekonomisi,

⁶ "Prodoljeniye soçineniya Obozreniye Maloy Azii v nneşnem eyo sostoyanii", Zapiski Voенno-Topografіçeskogo Depo, ed. Şubert, Karl Kray, Cilt 5, Sanktpeterburg 1840, s. 319-368.

⁷ Vladimir Petroviç Davidoff, *Puteviya Zapiski vevedenniya vo vremya prebivaniya na İoniçeskih Ostrovah, v Gretsii, Maloy Azii i Turtsii v 1835 godu Vladimirom Davidovim*, Tipografıya E. Fişera. Sanktpeterburg, Cilt 2, 1839, s. 8.

⁸ İsmail Pehlivan, "Rus Oryantalist Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 2016, s. 91-106; Türkkaya Ataöv, "Sovyetler Birliği'nde Türkoloji Çalışmaları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (0), 2004, s. 89-107; Hüseyin Mevsim, "Bir Rus Subayının Gözüyle 1835 Yılında Bursa Mütesellimliği", *OTAM*, 49, 2021, s. 73-89.

özellikle İzmir limanının faaliyetleri ve Osmanlı'nın İzmir çıkışlı üretimine ve ihracatına dair topladığı bilgi ve istatistik veriler ele alınacaktır.

İzmir

Mihail Vronçenko İzmir'in -Smirna, Gavur İzmir⁹- kısmen Pagos (Kadife Kale) adındaki büyük dağın yamacında kısmen körfezle bitişik olan düzlükte bulunduğu ve Pagos dağının tepesinde İoan Dukas'ın inşa ettirdiği kalenin kalıntılarının hala korunmakta olduğu belirtilmiştir. İç kalenin yapısını ayrıntılı tanımlayan Vronçenko kalenin duvarlarının oldukça yüksek, kulelerinin de yüksek, demirle sarılı ve geceleri kapanan ahşap kapıları bulunduğunu ifade etmiştir. İç kalenin iç kısmının boş, kulelerde üç veya dört adet top bulunduğunu, bu topların Ramazan aylarında kullanıldığını kaydetmiştir. Kalenin surlarının bazı kısımlarının neredeyse yerle bir olduğu ancak bazı kısımların ise sadece üst kısmının yıkıldığını, iç kalenin batısında, Pagos'un yamaçlarında tiyatronun kalıntılarının görülmekte olduğunu ve bu yapının kemerlerinden Saint Polikarp Kilisesi'nin inşa edildiğini belirtmiştir.¹⁰

İzmir'deki diğer savunma yapısının şehrin güneybatı kısmında, denize birkaç adım (20-30 civarı) düzlükte yer aldığını kaydetmiştir. Bu kalenin, köşelerinde kulelerinin neredeyse üçgen biçimli olduğu ve muhtemelen yine İoan Dukas tarafından yapılmış olabileceğini aktarmıştır. Ayrıca Rodos Şövalyelerinin bu kaleyi Smirna'da Aydın oğlu Umur Bey'in hüküm sürdüğü dönemde ele geçirdiğini ve kaleye Aziz Petrus adını vererek ve bu adın 1834 yıllarında da kullanıldığını belirtmiştir. Kalenin sur duvarları ile kulelerinin yüksek ve kalın görüldüğünü ve en azından dıştan bakıldığında oldukça büyük kaba taşlardan örülmüş ve iyi korunmuş olduğunu ve kalenin iç kısmında Türk evlerinin inşa edildiğini belirtmiştir.¹¹

İzmir'deki diğer savunma yapılarının arasında körfezin güney kıyısında alçak fakat belirgin bir burunda konumlanan Sancak-Kaleyle ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

“Bu kale Smirna'dan 1 saat uzaklıkta Kadus nehrinin körfeze döküldüğü yerin neredeyse hemen karşısındadır. Sancak-Kale oldukça büyüktür fakat duvarları ve kuleleri biraz yıpranmıştır. Yakın dönemde onarım görmemiş ve dıştan iyi görünmesi için sadece badanalanmıştır. Kulelerdeki üstü örtülü bataryalarda bulunan toplar yere gömülmüş veya çürümüş taşıyıcı alttakımlarının üzerinde tekrar yapılması veya onarılması gereken vaziyette bulunmaktadır”.¹²

Şehrin bina sayısı ile etnik yapısına dair kayıtlarında İzmir'de yaklaşık olarak toplam 18.000 hanenin bulunduğunu ve toplam nüfusun ise 110.000 kişiye yakın olup 50.000'inin Türk (9.000 ev), 40.000'inin Yunan (6.000 ev), 10.000'inin Ermeni (1.800 ev ve Katolik Ermenilerin 600 evi), 5.000'inin Yahudi (900 ev) ve 5.000'inin Avrupalılardan (600 ev) oluştuğu belirtilmiştir.¹³

Şehirdeki savunma yapılarına verdiği örneklerden birisi *Askeri Kışla*'dır. Bu yapının dikdörtgen planlı, taş malzemeden üç katlı olarak inşa edilmiş olduğunu, şehrin en güneybatısında denizin kıyısında bulunan düzenli bir ordu alayını -1000 kişi-barındırabilen büyük bir yapı olduğunu kaydetmiştir. Ticari yapılardan verdiği örnek ise

⁹ Vronçenko'nun ifadesine göre bu şekilde geçmiştir.

¹⁰ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 96.

¹¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 96.

¹² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 96.

¹³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 96.

silah ve pahalı ürünlerin satıldığı Bedesten (Pazar)'dır. Bu yapının XVI. yüzyılda antik malzemedен inşa edilmiş büyük, yüksek taştan oluşan bir yapı olduğunu not etmiştir. Pazar için ise taştan yapılan büyük Pazar (binası) dışında çok sayıda ahşap yapılardan oluşturulan büyük pazarların mevcut olduğu belirtilmiştir.¹⁴ Vronçenko'nun yapı olarak şehirde dikkatini çekenler arasında ticari ve savunma yapılarının yanı sıra ibadet mekanları olan kiliseler de bulunmaktadır. Ancak İslam mimarisine dair bilgiler genellikle camilerin sayılarından öteye geçmemektedir. Kiliseler hakkında verdiği bilgiler ise şu şekildedir.

St. Fotini Yunan Kilisesi'nin İzmir'deki kiliselerin arasındaki görünüşü itibariyle Avrupa'da kilise olarak adlandırılan yapılara benzeyen tek kilise olduğu fakat yüksekliği bakımından etrafındakilerden, metropolit evi ve diğer taş evlerden pek de farklı olmadığı ifade edilmiştir. Rus subay Anadolu'daki tüm kiliseler gibi *St. Spiridon Yeni Kilisesi*'ni de alçak yüksekliğe sahip dar pencereci saraylara benzetmiştir. Fakat şehirdeki *Katolik Kilisesi*'nin de düz tavanlı, lakin oldukça yüksek olduğunu gözlemlemiştir. Mimari, büyüklük ve süsleme bakımından en güzelinin *Kaputsin* veya diğer adıyla *Fransız Kilisesi* olduğunu, diğer bir güzel yapının ise *Avusturya Kilisesi* olduğunu düşünmüştür. *Ermeni Kilisesi*'nin oldukça geniş ve iç mekân süslemesi bakımından tüm Yunan kiliselerinden daha ileride olduğunu vurgulamıştır. Oryantalist bir bakış açısıyla yaklaşan ajan Vronçenko, İslami yapılardan bahsederken küçümseyici bir söylem geliştirmiş, camileri yeterince özgün bir mimariye sahip olmamakla eleştirmiştir. Çok da özgün diyebileceği bir İslam mabedinin hiç bulunmadığını ancak bazılarının kiliselerden dönüştürüldüğünü ispatlayan eski mimarinin izlerin görülebileceğini söylemiştir.¹⁵

Şehirdeki toplam cami, kilise ve hanlar için ise şu rakamları vermiştir: 35 Cami, 4 Yunan kilisesi, özel bir evde oluşturulan 1 Protestan Kilisesi, 1 Yahudi Sinagogu ve Pazar mekanları haricinde 40'in üzerinde hanın bulunduğunu belirtilmiştir. İzmir'deki konutların mimari bakımından çeşitli olduklarını vurgulayan Vronçenko bahçelerdeki barakalardan bazı Avrupalılara ait Güney Avrupa üslubunda inşa edilen şatafatlı konaklara kadar çok çeşitli olduklarını gözlemlemiştir. Tamamen taştan yapılan evlerin sayısının az olduğunu, tüm şehirde taştan yapılan evlerin sayısının 10'u geçmeyeceğini belirtilmiştir. Bununla birlikte, İzmir'de ilk katın taştan ikincisinin ise ahşaptan inşa edilmiş olan konutların daha fazla olduğunu fakat her iki tipteki evlerin toplam sayısının ahşaptan yapılan evleri geçmediğini ve böylece İzmir'in ahşap evli bir şehir olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir.¹⁶

Genel olarak mimari ve iç mekân düzenlemesi bakımından İzmir evlerinin, Frenk ve Türk evleri olarak ikiye ayrıldığını ve ilkinin daha çok Avrupalılar ile kendilerini Avrupalı gören, yani herhangi bir konsolosluk tarafından uzun zamandır korunmakta olan Yunan ve Ermenilerin oturdukları evlerden oluştuğunu kaydetmiştir. İkinci tip evleri ise hangi dine mensup olursa olsun tüm diğer İzmirliilerin oturdukları evler olarak tanımlamıştır. Bunu genel bir sınıflandırma olarak nitelendiren Rus subay, Yunanların evlerinin daha çok Avrupalıların evlerine benzemekte olduğunu, genelde onların evlerinin pencereci pervazlarla kapatılmadıklarını ve haremlik ve selamlık olarak ayrılmadıklarını gözlemlemiştir. Ermeni ve Yahudilerin konutlarının ise Avrupalı ve

¹⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 97.

¹⁵ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 97.

¹⁶ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 97.

Türk mimarisinin karışımı olup bu ikisinin ortasında bir konumda olduğunu ifade etmiştir. Mimari ve yapım tekniğine bakmaksızın estetik olarak en güzel evlerin Avrupalılara, onları izleyen güzel evlerin Ermenilere, sonra Türklere, daha sonra Yunanlara ve Yahudilere ait olduğunu belirtmiştir. Şehrin en güzel sokağının kalanından net bir şekilde ayrılan *Frenk Sokağı*- onun denize bakan tarafı- olduğunu söylemiştir. Bu sokakta bulunan konutların birinci katlarında içinden sokaktan deniz kıyısına doğrudan geçilen dükkanlar, ikinci katlarında ise daireler olduğunu gözlemlemiştir.¹⁷

Sokakların arasında en temiz ve geniş olanı *Frenk Sokağı* veya başka bir adıyla *Gül Caddesidir*, ancak aynı zamanda Türklerin bu caddeye lağım yolu dediği ifade edilmiştir. Diğer sokakların tamamı ise “Asyalı” biçimde oluşturulmuş ve dar bir biçimde olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca sokaklarda bulunan evlerin ikinci katlarında birinci kata göre neredeyse 1 arşın¹⁸ kadar dışa doğru çıkıntı yapan cumbalara sahip olması sokaklardaki ışık oranını azaltmaktadır. Kaldırım ve döşemeler daha yeni düzeltilmiş ve Frenk caddesinin nispeten iyileştiğini belirtmektedir. Diğer caddelerde ise yol döşemesi iri taşlardan oluşmakta ve evlerin etrafında enine ve boyuna yarım arşın kaldırımlar bulunmaktadır. Ancak Pagus dağının yamacındaki Türk ve Yahudi mahallelerinde daha geniş ve daha güzel döşemelere sahip iki veya üç cadde vardır. Şehirde camilerin önündeki avlular ile bazı boş araziler dışında neredeyse hiç meydan bulunmadığını da ifade etmiştir.¹⁹

İzmir şehrine suyun üç yolla ulaştırıldığını ve bunların Meles'ten, Fasul çeşmesinden ve başlıca su borularının uzantıları olan çeşme ve sebillerden geldiği belirtilmiştir. Meles çayının güneyden, Pagus dağının doğusundan dolaşarak şehre doğru dönüş yaptığı ve Kervan köprüsü olarak adlandırılan taş bir köprünün altından geçtiği not edilmiştir. Çayın özgün yatağının köprüden kuzey yönünde ilerlemekte olduğunu fakat oraya akması engellenerek şehrin Yunan ve Avrupalı kısımlarından geçen kanala sıkıştırılarak yönlendirildiğini belirtmiştir. Bu kanalda büyük bir su değirmeninin ve boya fabrikasının bulunduğunu söylemekle birlikte kanaldaki suyun kaliteli olmadığı ifade edilmiştir. Fasul çeşmesinin deniz kıyısına yakın bir yerde olduğunu ve çeşmenin suyunun çok az fakat temizliği bakımından diğer bütün sulara tercih edildiğini de vurgulamaktadır. Şehrin başlıca su kaynağıyla ilgili ise şunları söylemektedir:

“Meles'in sağ yakasında, Pagus dağının güneyinde bulunan ve “Büyük Cennet” olarak adlandırılan mekândan başlayan boru sistemiyle gelmektedir. Orada Buca köyünün güneyindeki yükseklerden oldukça büyük bir dere akmaktadır. Bu dere Meles'ten iki katlı kemerlerden oluşan duvarla geçmekte daha sonra Pagus'un yamaçları ve Meles çayı yatağı boyunca akar. Borular yontulmuş taşlardan yapılmıştır, boru kesitte yaklaşık olarak 8 veya 12 verşok²⁰ çapındadır. Şehre ulaşıncı su borusu dağdan biraz uzaklaşır ve şehre yaklaştıkça seviyesi alçalarak zemin seviyesiyle eşitlenen özel yapım duvardan geçer. Bu boruyla bağlı olan çeşme ve sebiller tüm şehri kaplamaktadır. Pagus dağındaki kaleye ise su eski zamanlarda dağın sırtından başlayarak Kokluca köyünün üzerinden geçirilen

¹⁷ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 98.

¹⁸ 1 arşın = 0.71cm.

¹⁹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 98.

²⁰ Rus ölçüm birimi olan 1 verşok = 4,4cm.

devasa yükseklikte duvarla sağlanmış. Günümüzde bazı yerlerde bu yapının kalıntıları ile suyu Melesten geçiren duvar görülmektedir.”²¹

Rus subay şehrin Pagus’un yamaçlarında bulunan kısımlarında bahçelerin olmadığını, vadide ise Ermeni mahallesinde küçük bahçelerin, Avrupa mahallesinde de özellikle şehrin kuzey kısmında bahçelerin olduğunu kaydetmiştir. Yunan mahallelerindeki bağların boyutları ve sayısı ile ilgili sokakların avlu duvarları arasında kaldığını, evlerin sayısının gittikçe azalmakta ve daha sonra tamamen kaybolduklarını belirtmiştir. Meles çayı ve onun Pagus’un etrafını dolandığı bölge boyunca çok sayıda bahçeli evin, körfezin doğusundaki vadide de yine çok sayıda bağların bulunduğu bahsetmiştir. Bağlar dışında da tüm Türk mezarlıklarında, Kervan köprüsü yakınında, Pagus yamaçlarında, vadideki bir veya iki cami avlusunda bolca selvi ağaçlıklarının bulunduğunu kaydetmiştir. Yahudi mezarlığının şehrin bitimine doğru, askeri kışla yoluna yokuş aşağı bulunduğunu, orada ağaçların olmadığını, Yunan ve Ermeni mezarlıklarının ise kiliselerin yanında konumlandığını kaydetmiştir.²²

Vronçenko İzmir’in doğu taraftan yaklaşıldığındaki manzarasının deniz cephesinden görünenden çok farklı olduğunu, şehrin doğu kısmının bahçeler arasında dağılmış küçük kulübelere ve evlerden başladığını belirtmiştir. Şehri bölgenin kalaniyla bağlayan tek yoldan ilerleyerek Kervan köprüsünü geçince karşılaşacağımız ilk sokağın görünümü itibarıyla, evlerin çirkinliği ve yapı m bozukluğuyla izleyicisinde olumsuz etki bıraktığını ifade etmiştir. Daha sonra “pis” ara sokak labirentlerinden geçince, Türk ve Yunan mahallelerinden geçerek gül sokağına ulaşınca bir gezginin kendisini tuhaf mimarisi olan güzel evlere sahip büyük şehirde olduğunu hissedebileceğini söylemiştir. Şehrin manzarasıyla ilgili şunları da ilave etmiştir: Karşıdan yani denizden İzmir’in sunabileceği tüm güzellikleri, şehrin Avrupalı kısmı, uzaktan daha güzel görünen konsolos ve tüccar evleri, Aziz Peter kalesi ve Askeri Kışla, ilk sırada dizilen konutların arkasında yeşeren bağlar ve Pagus dağının yamacında amfi tiyatro şeklinde basamak basamak yükselen evlerin çatıları ve nihayet dağın tepesindeki iç kale göz önüne seriliyor ve karaya hiç inmeden İzmir’i güzel bir şehir olarak nitelendirmenizi sağlıyor.²³

Ayrıca şehrin Avrupa kısmının daha doğrusu ticari kısmının Türk kısmından daha farklı olduğu kaydedilmiştir. Rus subay bu farkın sadece mimariyle kısıtlanmadığını, sahilin tamamının, Avrupa dükkanlarının bulunduğu Frenk sokağı ile daha güneyde bulunan Pazarlar bölgesinde durmak bilmez hareketliliğin varlığından, insanların yürümediği, ileri geri koşturduklarından bahsetmiştir. Burada yani pazar bölgesinde her çeşit kıyafet ve insanın olduğunu, binicileri, deveçileri, hamalları ile son Paris modasına göre giyinen tüccar kadınları, İtalyan ceketleri, Arap şalvarları, hasır şapkalar ile sarıkları görmenin mümkün olduğunu şaşkınlıkla gözlemlemiştir. Pazar bölgesinden sonra sessizliğin ve boşluğun başladığını, nadiren yoldan geçen birine rastlandığını, genelde Türklerin veya bazen yüzleri örtülü feraceli Türk kadınlarının ve kahvehanelerin önündeki hareketsiz grupların görüldüğünü belirtmiştir. Yunan mahallelerinde de fazla hareketin olmadığını, fakat orada pencere ve kapı önlerinde yüzleri açık ve İzmir’in Yunan kıyafetleriyle başlarına hoş kırmızı başlıkları giymiş

²¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 98-99.

²² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 99-100.

²³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 100.

Yunan kadınlarını görmenin mümkün olduğunu kaydetmiştir. Yahudi ve Ermeni kadınlarının başlarına örtü taktıklarını fakat yüzlerini örtmediğini de ilave etmiştir.²⁴

İzmir'in nüfus yapısına değinen Rus istihbaratçı, İzmir'i kısa süreliğine ziyaret etmeye gelen Avrupalıları ve Avrupa ülkelerinin konsolosları dışındaki İzmir'e yerleşen Avrupalıları iki gruba ayırmıştır: İlk grup kısa zaman önce buraya yerleşen ve hayat tarzı ve giyim kuşamını değiştirmeyenlerden oluşur, ikinci grup ise babaları ve dedeleri Avrupalı olup kendileri yerli Ermeni ve Yunanlarla evlenerek oluşan ve hayatlarına dair tüm ayrıntılarda tuhaf bir Avrupa ve Asya karışımı yaratan topluluktur demiştir. Bununla birlikte bu gruba çeşitli Avrupa ülkelerinin vatandaşlığını alan ve burada ticaretle uğraşan adalı Yunanların ve çeşitli konsolosluklarda dragomanlık yani tercümanlık yapan Ermenileri de dahil etmiştir. Son zamanlarda ise dragomanların eski uzun beyaz giysilerini ve uzun dragoman kalpaklarını bıraktığını ve Avrupa modasına göre giyinmeye başladığını ve onlardan birisinin dışarıda son Paris modasına göre giyinip evine dönünce doğulu kıyafetleri giyen ailesiyle alçak sekilere daha doğrusu yer sofrasına bağdaş kurarak oturduklarını ifade etmiştir.²⁵

Genel olarak İzmir'de kendisinin Avrupalı ve Frenk olduğunu iddia eden kimsenin, üç veya dört konsolos dışında, ticaretle uğraşan kimseler olduğunu vurgulamıştır. Lakin İzmir'de sermayedarlar ile bankacıların çok olmadığını belirtmiştir. Vronçenko İzmirlilerin yaşam tarzlarına şu cümlelerle değinmiştir:

“Yahudiler her yerde olduğu gibi küçük esnaflıkla uğraşırlar. Yunan ve Ermeniler arasında ise çok sayıda zanaatçı vardır. Türkler küçük çaplı ticaretle uğraşırlar, daha çok pazarlarda perakende satış yaparlar veya bağ ve bahçelerinde yetiştirdikleri ürünlerle geçinirler. Yabancılarla her gün iş yapmaya ve onları her gün görmeye alışkın olan İzmir Türkleri Anadolu gibi vahşilik sergilemezler. Smirna Türklerinin yaşamı, ev hayatıyla ilgili faaliyetlerinde, giyim kuşam ve mutfak eşyalarının zarafeti gibi ayrıntılar dışında diğerlerinden farklı değildir. İlginç olan şu ki İzmir'deki Türk halkı şimdiye kadar İstanbul sakinleri arasında ileri seviyede yayılan ahlaksızlık ve günahkarlığa batmamıştır. Ermenilerin ahlakı da halen direnmektedir fakat aynısını Yunanlar için söylemek mümkün değildir. Frenklere gelince, İzmir'de Avrupa'nın diğer şehirlerinde de olduğu gibi bu bağlamda oldukça zıt örnekler görmek mümkündür”.²⁶

Ahlak konusuna gelince, söz konusu dürüstlük olursa Vronçenko biraz önce sözünü ettiği her şeyi silmek gerektiğini belirtmiştir. Bunun nedenin ise herkesin ticaretle nefes aldığı şehirde, çıkarıcılığın Avrupalılara hem salgın hastalıkları hem de eğitilmemiş toplumun yetersizliğini göz ardı ettirdiğini söylemiştir. Her şeye rağmen hileli ve hurdalı işlerin başarılı gitmesini sağlayan gerekli şartların oluşturulduğunu, fakat bu ustalıkla yapılan kandırmacanın her türlü görgü kuralı ve nezaketle örtüldüğünü belirtmiştir. Klasik oryantalist bakış açısından sıyrılamayan Rus subay, İzmirli bir Türkün dürüstlüğüne inanmanın tehlikeli, herhangi başka bir milletten insanla ise çok daha temkinli ve dikkatli olmayı gerektirdiğini istisnaların elbette var olduğunu fakat onların çok nadir görüldüğünü anlatmıştır.²⁷

²⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 100.

²⁵ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 101.

²⁶ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 101.

²⁷ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 102.

Vronçenko'nun şehrin yönetim biçimi konusundaki gözlemlerine değinilecek olunursa bu noktada çeşitli Avrupa ülkelerinin vatandaşlarının kendi konsoloslukları tarafından yönetildiğini, Türklerin ise haklarını -vergi toplama- İstanbul'dan -sadece İzmir'i, köylerini değil- satın alan Mütesellim tarafından yönetildiğini söylemiştir. Mütesellime şehirle birlikte bazı yerleşim yeri ve köylerin yöneticilerinin bağlı olduğu, bunun ötesinde ona Anadolu'nun bazı bölgelerinden vergi toplama hakkı verildiği vurgulanmıştır. Böylece Mütesellim, tüccarlara Muğla ve Milas bölgelerinden bitkisel yağ ve aynı şekilde bazen oldukça uzak bölgelerden meşe palamudu satın alma hakları vermektedir.²⁸

Gümrük müdürünün İstanbul'dan tayin edilmekte olup Müteselliminden bağımsız ve tüm "Gümrüklerin Baş Müdürüne" tabi olduğu belirtilmiştir. Düzenli askeri alayı komuta eden Generalin de -Miralay-, Mütesellime bağımlı olmadığı gümrüğün ise içten yine başkentten gönderilen mübaşir tarafından yönetildiği kaydedilmiştir. Yunan Metropolitinin (Piskoposu) ve Ermeni Arkipiskoposu'nun kendi patriklerine bağlı fakat esasen daha çok Mütesellime bağlı oldukları belirtilmiştir.²⁹

İzmir'in aslında az sayıda zeytin yağı, kitre ve meyve dışında herhangi bir sanayisinin olmadığı, bununla birlikte şehirde kumaş boyanmakta, ayrıca sahtiyan tabaklanmakta, fakat şehir sakinlerinin başlıca gelirinin yine ticaret olduğu kaydedilmiştir. İzmir'in betimlemelerinden sonra Vronçenko şehre bağlı olan köylerden de bahsetmektedir. Köyler sırasıyla Burnaba, Buca, Seydiköy, Kokluca, Vurla ve Çeşme'den oluşmaktadır. Gezgin'in köylerle ilgili kaydettiği notlara değinelim.

1.Bornova

Vronçenko İzmir'den söz ederken civarını oluşturan köylerden de bahsetmiştir. Bazı Türklerin, Avrupalı, Yunan ve Ermenilerin yaz aylarında bu köylere yerleştiklerini de ifade etmiştir. Bornova'nın Spil dağının son eteğinin düz eğiminde bulunduğunu söylemiş ve köyde yaklaşık olarak 500 ev saymıştır. Bornova'nın yerli ahalisinin esasen Türk ve Yunanlardan oluşmakta olup onların evlerinin ve konaklarının Anadolu'da yaygın görülen konak ve evlerden farklı olmadığını düşünmektedir. Bornova'daki 100'den fazla konağın İzmir'in zengin Avrupalı, Ermeni ve Yunanlarına ait olduğu söylenmekle birlikte gezgin bazıları İzmir'deki en güzel evlerden çok daha ihtişamlı olarak değerlendirmiştir.³⁰

Yunan ve Katolik kiliselerinin mimarileriyle göze çarpmakta olduğunu ve özellikle Katolik kilisesinin oldukça güzel ve zevkle süslendiğini söylemiştir. Hatta Caminin de bir özelliğinin olduğundan, caminin somaki (porfirik) sütunlarının İzmir'deki antik yapılardan devşirme malzeme olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bornova'nın bazı sokaklarının epey geniş ve iyi döşenmiş olduğunu, çeşmelerinden ise çok iyi kalitede bolca temiz suyun aktığını kaydetmiştir. Evlerin çoğunda portakal, limon ve diğer meyve ağaçları dikilen küçük bağların ve çiçek bahçelerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Bornova'nın pek büyük olmayan bir pazarının da bulunduğunu, hatta bu pazarda kötü bir Avrupalı tarzda meyhanenin olduğunu belirtmiştir. Yaz döneminde Bornova'ya kendileriyle birlikte sınırlayıcı Avrupa görgü kurallarını getiren İzmir'in sözde "yüksek sosyete"nin yerleşmekte olduğunu ve bundan dolayı günlük

²⁸ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 102-103.

²⁹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 103.

³⁰ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 103.

yaşamlarında kendilerini kısıtlamak istemeyen ve rahat yaşamak isteyen İzmirliilerin yaz dönemi için Bornova'dan farklı istikametler seçtiklerini belirtmiştir.³¹

Bornova'nın üç köyle birlikte vergi toplama hakkını İstanbul'dan satın alan fakat İzmir Mütesellimine bağlı olan özel bir Ağa tarafından yönetildiği ve Bornova'nın esas ahalisi olan Türklerin ve Yunanların tarımla, bazılarının ise büyük bahçeler oluşturan zeytin ağaçlarından elde edilen gelirle geçindikleri, onların ticareti pek yapmadıkları, aralarında az sayıda zanaatkarların da bulunduğu belirtilmiştir.³²

2. Buca

Bornova'dan sonraki köylerden kısa bir şekilde bahseden Rus subay, Buca köyü hakkında şu bilgileri aktarmıştır: Buca köyü hafif eğimli bir ovada İzmir'den yaklaşık olarak bir saatlik mesafede bulunmaktadır. Buca'da yaklaşık olarak 300 ev bulunmaktadır. Bu evlerin bir kısmı (20-30'u) İzmirliilere ait olup bazıları yerli ahalden İzmirliiler tarafından kiralanmaktadır. Buca'daki Avrupalıların evleri Bornova'daki kadar gösterişli değildir burada ikinci sınıf Avrupalılar oturur. Notlarında Buca'nın sokaklarını epey geniş ve bakımlı, ayrıca daha yüksek rakımlı ve ferah olarak tasvir etmiştir. Ancak Buca'nın Bornova ile kıyasla bir eksikliği olduğunu söylemiştir. Ona göre, Buca'da su az olup gölge eksikliği söz konusudur, dolayısıyla yazın kurak dönemlerde çeşme ve kuyularda günlük ihtiyacı karşılayacak kadar su bulunmasından ötürü bağlar pek yoktur. Buca'da sadece tek bir geniş ve büyük selvi ağaçlı geçidin mevcut olduğu ve yerli ahalisinin büyük çoğunlukla Yunanlardan oluştuğu, en fazla 20-30'a yakın Türk evi saydığını belirtilmiştir. Köyün kısmen Bornova Ağasına kısmen de İzmir Mütesellimine bağlı ağa tarafından yönetildiği söylenmiştir.³³

3. Gaziemir (Seydiköy)

Rus asker Seydiköy'ü İzmir'den yaklaşık olarak üç saatlik mesafe uzaklığında Efes yolunun sağında Pagus dağının yüksekliğine yakın oldukça yüksek bir dağın eteğinde konumlandırmıştır. Köyde yaklaşık olarak 400 evin olduğu, evlerin yaklaşık olarak sadece 20'sinin Avrupalılara ait olduğu kaydedilmiştir. Kasabanın suyunun bol, havasının temiz ve sağlıklı, bağlarının çok olduğu belirtilmiştir. Esasen yerli ahalden ev kiralamanın ucuz olduğunu ancak mesafenin uzaklığından dolayı sadece az sayıda İzmirlinin yazı burada geçirdiğini söylemiştir. Köyün yönetiminin ise bir ağanın elinde olup Avrupalıların evlerinden üç veya dördünün büyüklüğü bakımından dikkat çeker nitelikte olduğu kalanlarının ise Türk üslubunda ve gayet güzel inşa edilmiş olduğunu aktarmıştır.³⁴

4. Altındağ (Kokluca)

Kokluca Vadisindeki Tümülüs'ün -üzerinde veya etrafında kurulu köyün- İzmir dağının yamacında yüksekte konumlanmakta ve bağlarla çevrelenmekte olup ayrıca çok temiz suya sahip olduğu kaydedilmiştir. Bununla birlikte köyün sağlıklı ve temiz havasıyla meşhur olduğundan da bahsedilmiştir. Kokluca'da Avrupalılara ait evlerin sayıca az olduğu fakat onların yaz dönemlerinde yerli ahalden ev kiraladıkları belirtilmektedir. Altındağ'da Yunan ve Ermenilere ait konutların hiç bulunmadığı,

³¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 103-104.

³² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 104.

³³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 104.

³⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 104.

ayrıca sözde Avrupa sosyetesine rastlamanın da mümkün olmadığı kaydedilmiştir. Vronçenko burada sadece İzmir'in sıcağından uzaklaşmak için zenginleşerek birkaç yüz kuruş biriktirerek ev kiralayabilen Yunan ve Ermeni küçük tüccarları görmüştür. Saydığı konutların toplam sayısı 150 civarındadır. Köyü oldukça basit binalı ve yapıların büyük çoğunlukla kötü inşa edilmiş olarak tasvir etmiştir. Ayan tarafından yönetilen köyle birlikte ovada yaz döneminde İzmirliilerin kalmadığı dört Türk köyü bulunduğu ifade edilmiştir.³⁵

5. Urla

Urla, İzmir körfezinin güneybatı köşesinde sahilden iki versta³⁶ uzaklıkta eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Vronçenko Urla'daki evlerin sayısının 1000'i bulunduğunu, 20 veya 30 civarında³⁷ ise Yunan ve Ermeni evleri olduğunu kaydetmiştir. Urla'nın 2 camisi, 6 hanı ve 6000 kişilik nüfusu olduğu belirtilmiştir. Çalışmasında bölgenin mimari dokusu ile ekonomik durumunu iyi olarak tanımlayan Rus istihbaratçı şu bilgileri vermiştir:

“Urla'nın konutları İzmir'in Türk yani Asya bölgesindekilerle benzer özelliklere sahiptir fakat sıradan evlere göre daha temiz ve düzenli inşa edilmiştir. Evler ahşaptandır, toprak veya taştan yapılanlar da mevcuttur, çatıları kiremitten olup teraslı evlere de rastlamak mümkündür. Sokakları dardır fakat özellikle başlıca iki sokağın taş döşemeleri oldukça iyidir. Urla'nın pazarı küçük sayılmaz, burada gıda ve giyim için gerekli olan her şeyi bulmak mümkündür bunun sebebi Urla limanına Avrupa filolarının sık uğramasıdır böylece tüccarlar denizcilerin ihtiyaç duyabilecekleri her türden ürünü hazırda bulundurmasıdır”³⁸

Urla'nın içme suyu bakımından çok zengin olup bağların bizzat şehrin içinde de görüldüğü, fakat bağların çoğunluğunun şehirden yana olan doğu kısmında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Urla'nın sakinlerinin İzmirliilerden hiçbir farka sahip olmadığını, burada da aynı ticari ruhun görüldüğünü ve aynı ticari hilelerin uygulandığını söylenmiştir. Urla'nın vergi toplama haklarını ise Manisa Müteselliminden satın alan fakat İzmir Mütesellimine bağlı olan ağa tarafından yönetilen bir yer olarak kaydedilmiştir. Bölgede az miktarda buğday üretildiği fakat başlıca gelir kaynağının kuru üzümün özellikle kırmızı üzümün olduğu ve yılda yaklaşık olarak 50.000-60.000 kantar (kantar)³⁹ üzüm satıldığı belirtilmiştir.⁴⁰

6. Çeşme

Çeşme, Sakız adasının güney kısmının karşısındaki İzmir ve Kuşadası körfezlerini birbirinden ayıran burunda bulunan bir şehir olarak tanıtılmıştır. Şehrin çok dik olmayan bir yamaçta konumlanmakta olup deniz sahiline kadar yayıldığı belirtilmiştir. Dikdörtgen planlı büyük olmayan bir kalenin bir yan duvarının yüksek diğerinin ise daha alçak yapılar kalan duvarlarının ise yüksekten alçağa doğru inen oldukça dik duvardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Kalenin eskiden çift duvarı bulunduğunu fakat Rus

³⁵ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 105.

³⁶ 1 versta = 1,06 metre.

³⁷ Vronçenko eserinde net bir sayı belirtmemekte birlikte birkaç onluk (neskol'ko desyatkov), yani ondan çok elliden az tabirini kullanmaktadır.

³⁸ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 105.

³⁹ 1 kantar = 44 okka, 1 kantar=56,45 kg.

⁴⁰ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 105.

kumandan Orlov'un Türk filosunu ateşe vermesiyle kalenin yıkıldığını, sonrasında ise düzgünce tamir edilmeyip eski haline döndürülmediği belirtilmiştir.⁴¹

Çeşmede yaklaşık olarak 1.500 konut saydığını, evlerin 600'ünün Yunanlara ait olduğunu, genel olarak nüfusun tahminen 7.000 kişi civarında olduğunu not etmiştir. Çeşmede 1 kilise ile 8 caminin varlığından bahseden Rus asker hem Türk hem de Yunan evlerinin oldukça güzel, sokakların sahile yakın olanlarının geniş, fakat yamaçlarda dar ve dik olduğunu söylemiştir. Çeşmelerde suyun bol olup çeşmelerin etrafının uçsuz bucaksız üzüm bağlarıyla çevrildiği ifade edilmiştir. Üzüm yetiştiriciliği çeşme sakinlerinin neredeyse tek geçim kaynağı olup ticaret ise küçük çaplı olarak değerlendirilmiştir. Avrupa'dan gelen gemiler için burada her biri en az üç Avrupa ülkesinin vatandaşlarına hükmeden iki veya üç konsolosluk müşaviri bulunduğu aktarılmıştır.⁴²

Dokuz köyüyle birlikte Çeşme bölgesinin, vergi toplama haklarını İstanbul'dan satın alan fakat İzmir Mütesselimine bağlı olan ağa tarafından yönetilmekte olduğu, bölgenin az sayıda ürün ürettiği, en yaygın olan ürünün ise kuru üzümünden oluştuğu kaydedilmiştir. Büyük çoğunluğu kırmızı üzümünden oluşan kuru üzüm her yıl ortalama 150.000 kantar civarında üretilip kara üzüm ile çekirdeksiz ufak kırmızı üzümün az yetiştirildiği belirtilmiştir. İzmir'in ve köylerinin vaziyetini tanımlayan bilgilerden sonra İzmir limanının faaliyetlerini sıkı bir şekilde takip eden Vronçenko İzmir'de bulunduğu süre boyunca ithalat ve ihracata dair istatistik veriler toplamıştır.⁴³ Detaylı bir raporunu sunduğu ürünlerin dökümünü ise tablolar halinde işleyeceğiz.

İzmir ve Yakınındaki Limanlardan Yurtdışına ve Diğer Bölgelere Gönderilen Mallar

İzmir'in 1834 yılı ihracatına ve ithalatına dayanan veriler Rus istihbaratçının raporlarında oldukça detaylı bir şekilde verilmiştir. İzmir'e gönderilen ürünler ve bu ürünlerin yurtdışında hangi ülkelere ve yurtiçinde hangi şehirlere ne oranda gönderildiğine dair ayrıntılı bilgileri tek tek ele alacağımız müteakip kısımda daha net anlaşılması için tablolardan istifade edilecektir. Söz konusu ticaret akışı ve ürünlerin toplam hacminin yer aldığı bu tablolara geçmeden önce kaydedilen ürünlerin neler olduğuna değineceğiz.

Bütün bir ticaret hacmini oluşturan bu ürünler: kuru üzüm-kırmızı, kara, Beylerce, Kışmış ve Sultaniye cinsi-, incir, meşe palamudu, kök boya, pamuk, ipek, tavşan kürkü, koyun yünü, keçi tiftiği -Pello di Camello, Rosso, Bigio, Filik, Fil d'Angora-, salep, mercimek, meşe safrası-siyah, yeşil ve beyaz-, kitre, anason, susam, sünger, mum, bingözotu suyu, şap, damla sakızı, zeytin yağı, afyon, halı, deri, pirinç, mısır kumaşı, kemer, hasır kumaş, fes, keten kumaş, sepet, muskat cevizi, havlu, kakule, hindistan cevizi, yelpaze, pamuklu kumaş, hurma, kına, biber, tütün, keten tohumu, zerdeziyan, sabunluk kil, safran, keten, havyar, amonyak, tarçın, bir takım boya çeşitleri ve latron-sodyum oksit-, vitriol -nitrik asit- şeklinde sıralanabilir.⁴⁴

1. Kuru Üzüm

⁴¹ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 106.

⁴² Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 106.

⁴³ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 265-314.

⁴⁴ Vronçenko, *Obozreniye Maloy Azii...*, 1940, s. 246-314.

İzmir'in ticaret hacminin büyük kısmını oluşturan ilk ürün kuru üzüm olmakla birlikte ikinci sırada gelen ürün şüphesiz pamuktur. İzmir limanına kırmızı, kara, Beylerce⁴⁵, Kışmış⁴⁶ ve Sultaniye⁴⁷ kuru üzümü olmak üzere Urla, Karaburun, Foça Tire, Bandırma, Smirna'dan gönderilen miktar 253.655 kantar miktarındadır. Çeşme civarından gelen üzüm ise kırmızı, kara ve Sultaniye üzümünden oluşmakla birlikte 22.800 kantar civarındadır. Kuşadası civarından ise limana gelen üzüm Beylerce ve kara tabi olunan çeşitten oluşmakla birlikte 34.000 kantar iken genel toplamda limana gelen ürün miktarı dört yüz kırk kantarın üzerindedir.

Tablo 1. İzmir limanına gelen üzüm miktarı

Limana gelen ürün	Kantar				
	Kırmızı	Kara	Beylerce	Kışmış	Sultaniye
1)İzmir'e					
Urla'dan	50.300	-	-	-	2.500
Karaburun'dan	35.500	-	-	-	8.500
Foça'dan (Folyeri)	4.200	48.000	-	355	-
Tire, Bandırma, Smirna yakınlarından	14.700	59.000	30.600	-	-
2) Çeşmeye					
Çeşme civarından	14.300	8.000	-	-	500
3)Skolyanova'dan (Scala novo, Kuşadası)					
Kuşadası civarından	-	9.000	25.000	-	-
Toplam	247.700	124.000	55.600	355	12.500

Kuru üzüm ihracatı İzmir limanından çıkan ürünlere kıyasla ekonomik potansiyel olarak en yüksek getiriye sahip olan üründür. Yine kırmızı, kara, Beylerce ve Sultaniye üzüm olarak sınıflandırılmış kuru üzüm ihracatında Trieste limanına giden miktar başı çekmektedir. İkinci sırada kuru üzüm ithal eden ülke İngiltere olurken sırasıyla Hollanda ve daha kuzey bölgeler, Rusya, Amerika gelmektedir. İç piyasada ise İstanbul, Selanik ve Rodos gelmektedir. Bununla birlikte ihracat fazlası ürün Anadolu'ya gönderilmiştir.

Tablo 2. İzmir limanından ihraç edilen üzüm miktarı ve fiyatı

İzmir limanından gönderilen ürün	Kantar				
	Ülke/Liman	Kırmızı	Kara	Beylerce	Çekirdeksiz

⁴⁵ Beylerce üzümü ufak ve kırmızı tabir olunan bir üzüm çeşididir.

⁴⁶ Rusça'da çekirdeksiz kuru üzüme verilen genel adlandırma.

⁴⁷ Sultaniye üzümü çekirdeksiz, kırmızı ve ufak tabir olunan bir üzüm çeşididir.

				küçük	
Trieste	82.700	26.600	1.400	-	4.350
Londra	75.300	9.200	1.000	-	5.400
Hollanda ve daha kuzeye	26.000	6.500	-	-	-
Selanik	6.100	7.000	2.700	-	100
İstanbul	5.250	44.300	3.600	-	620
Rodos	450	4.800	-	-	-
Amerika	11.500	1.900	-	-	1.400
Rusya: Odesa ve diğerlerine	38.300	600	750	-	500
Toplam	245.600	100.900	9.450	-	12.370

Tablo 3. İzmir'den yurtdışına ihraç edilen 1 kantar kuru üzüm satış fiyatı; kuruş.

Kırmızı	75-85
Siyah	25-30
Sultaniye	120-145
Çekirdeksiz	80
Not: Beylerce üzümünün fiyatı kara üzümünden biraz daha fazladır.	

Tablo 4. Kuru üzüm için ödenen Mîrî oranları

Kırmızı	Vergi 2 kuruş 4 para	1 kantar için ödenen Mîrî 2 kuruş 20 para
Kara	Vergi 1 kuruş 24 para	Mîrî 1 kuruş 9 para
Çekirdeksiz	Vergi 3 kuruş 30 para	Mîrî 4 kuruş 8 para
Sultaniye	Vergi 4 kuruş 27 para	Mîrî 4 kuruş 14 para
Not: Beylerce üzümü için ödenen vergi ve Mîrî kırmızı üzümüne ödenenle aynıdır.		

1834 yılında İzmir'e çeşitli şarap türlerinin üretimi için civar bölgelerden 62.000 kantar taze üzüm getirilmiştir. Şaraplık üzüm için tek fiyat geçerli olup 1 kantar taze üzüm 12 kuruşa satılmıştır. Şehre girişinde her kantar başına 3 kuruş vergi ve Mîrî ödenmiştir. İzmirli Avrupalıların kuru üzümü şehre vergi ödemeksizin getirme hakları vardır. Bunun için her bir konsolosluktan ne kadarlık ürünün getirildiğinin kaydının tutulması için tüccarlara belge verilmektedir. Ayrıca her bir Avrupa ülkesine sınırlı bir kontenjan ayrılmaktadır ve belirli miktarı aşmalarına izin verilmemektedir.

2. İncir

İzmir'e Aydın, Nazilli ve civarlarından 88.600 kantar incir getirilmiştir. Gelen incirlerin belirli bir miktarı yurt dışına, İstanbul'a ve iç piyasaya dağıtılmıştır. Kalan ürün ise Anadolu'ya dağıtılmıştır. İzmir'de kutulara koyulmuş 1 kantar İncir 55 – 100 kuruş arasında fiyatla satılmıştır. İncirin büyük çoğunluğu 75 kuruşa ve çok azı 100 kuruşa satılmıştır. Tüccarlara verilen düşük kaliteli ürün 45 kuruşa satılmıştır. Burada Vronçenko, şehir girişinde kantar başına 2 kuruş 20 para vergi ve Mîrî değerine göre 5,5 ödenmesi gerekirken esasen gümrük mübaşirinin keyfilikinden kantar başına 4 kuruş civarında ödenmekte olduğunu aktarmıştır.

Tablo 5. İzmir'den yurtdışına ihraç edilen incir miktarı; kantar.

Trieste	5.000
Londra	30.000
Rusya	12.300
Amerika	11.000
Hollanda ve daha kuzeye	4.400
İstanbul	7.800
Selanik	4.500
Arnavutluk (Albania)	2.000
Toplam	77.000

3. Meşe Palamudu

Farklı bölgelerde toplanan meşe palamudu İzmir'den ve diğer limanlardan gönderilir. Meşe palamudu üç farklı kalitededir: ilki seçilmiş veya temizlenmiş, ikincisi sıradan olan palamut veya ağaçlardan toplandığı haliyle satılanı ve üçüncü çeşidi kabukları kırılmış veya kabuksuz düz çekirdek olup pek işe yaramayıdır. Bununla birlikte 1833Ağustos- 1844 Ağustos arasında İzmir'e gelen meşe palamudu kantar birimine göre Anadolu'nun aşağıdaki bölgelerinden toplanmıştır.

Tablo 6. Toplanan meşe palamudu miktarı; kantar.

İzmir'de toplanan meşe palamudu	264.000
Gavatha	5.000
Bandırma	6.000
Sivrihisar	6.000
Edremit	4.000
Ayvacık	40.000
Çanakkale	20.000
Midilli	8.000
Toplam	353.000

Meşe palamudunun en iyi kalitede olanı yani birinci sınıf cinsten olanı başta İngiltere olmak üzere Trieste, ve İstanbul'a gönderilmiştir.

Tablo 7. İzmir'den gönderilen meşe palamudu miktarı; kantar.

İngiltere	133.500
Trieste	38.000
İstanbul	25.000
Ara toplam	196.500
İzmir'den iç piyasaya satılan 2. sınıf kalitedeki palamut	70.000
Toplam	266.000

İzmir'den iç piyasaya satılan ikinci sınıf kalitedeki meşe palamudunun miktarı ise 70 bin kantar civarındır. Kalan fazlalık ise kırıntı ve kabuksuz olan üçüncü sınıf kalitedeki palamuttur. En iyi kalitedeki birinci sınıf meşe palamudu kantar başına 45-55 kuruşa, ikinci sınıf kalitede olanı ise kantar başına 12-14 kuruşa satılmıştır. Şehre girişte 1 kuruş vergi, kantar başına 7 kuruş Mîrî ödenir. 1834 yılında üretilen palamudun azlığı bir önceki yılda toplama sırasında ağaçlara verilen zarardan kaynaklanmıştır.

Tablo 8. Ağustos 1834-Ağustos 1835'te İzmir limanına giriş yapan meşe palamudu miktarı; kantar.

İzmir'de toplanan palamut	76.000
Gavatha	3.500
Bandırma	2.500
Sivrihisar	3.500
Edremit	3.000
Ayvacık	24.000
Çanakkale	6.000
Midilli	3.000
Toplam	121.500

Tablo 9. Birinci sınıf kalitedeki meşe palamudunun gönderildiği bölgeler ve miktarı; kantar.

İngiltere	78.000
Fransa	8.000
İstanbul	5.000
Trieste	12.000
Toplam	103.000

Kalan fazlalık ise kırıntı ve kabuksuz üçüncü sınıf kalitedeki üründür. Meşe palamudu İngiltere'ye kantar başı 65-70 kuruşa, Trieste'ye kantar başı 70-72 kuruşa ve daha düşük kaliteli palamut İstanbul'a 45 kuruşa satılmıştır. Bazen İstanbul'un tabakhaneleri ve deri ustaları hasadın kötü olduğunda 30 kuruşa bile ürünü almaktadır. 1834 yılının hasadı ise zar zor 500 kantara ulaşmıştır. Bunun sebebi ağaçların zarar görmüş olmasının yanı sıra ağaçların dinlendiği bir yıl olmasıdır.

4. Kök Boya (Alizari)

İzmir limanına getirilen kök boya miktarı 40 bin kantardır. İzmir, Denizli, Bergama, Aydın ve Manisa'daki boya fabrikalarının tüketimi 8.000 kantar olmuştur. İzmir limanından çıkış yapan kök boya Londra, Liverpool, Trieste, Rumeli, Tripoli ve Odesa'ya gönderilmiştir. Kök boyanın 1 kantarı 108 – 195 kuruşluk fiyat aralığında satılmıştır. Balyalara sarılması için ayrı ücret ödenmiştir. Limana giriş esnasında ise 8 kuruş 24 para gümrük vergisi ile 13 kuruş 26 para Mirî alınmıştır.

Tablo 10. İzmir'den çıkış yapan kök boyanın gönderildiği bölgeler ve miktarı; kantar.

Londra ve Liverpool	25.000
Trieste	2.000
Rumeli	700
Tripoli	300
Odesa	3.000
Toplam ithal	31.000

5. Pamuk

Tablo 11. Eylül 1834- Kasım 1835'te İzmir'e getirilen pamuk cinsi ve miktarı; kantar.

Bölge	Dövülmüş pamuk (kantar)	Düz pamuk (kantar)
Kırkağaç	12.600	1.500
Kasaba (Turgutlu)	9.600	10.200
Bayındır	-	1.800
Kenek	-	13.500
Sobuca (Koçarlı) (sadece temizlenmiş)	23.000	-
Toplam	42.500	27.000

Gelen bütün pamuk şehre sadece İzmirli tek bir tüccar tarafından getirilmektedir. İzmir'den çıkış yapan pamuk ise Trieste, Marsilya, İngiltere ve Odesa'ya ihraç edilmiştir. Aşağıdaki tabloda kantar cinsinden ne kadar miktarda pamuk gönderildiği yer almaktadır.

Tablo 12. İzmir'den gönderilen pamuk miktarı; okka.

Trieste	28.000
Marsilya	27.000
İngiltere	5.000
Odesa	9.000
Toplam	69.000

Başlangıçta 1 kantar pamuk (1834 Eylül- 1835 Nisan) 280-330 kuruşa satılırken daha sonra talebin artmasıyla 335-345 kuruşa yükselmiştir. Bundan kısa süre sonra ise fiyatı artarak kantar başına 380- 430 kuruş ödenmiştir. Şehre giriş vergileri tüccarlar tarafından balya başına ödenmiştir (1 balya yaklaşık olarak 2,5 kantar eder): Sobuca'nın temizlenmiş pamuğu için gümrük vergisi: 30 kuruş 30 para; Mîrî için 10 kuruş 20 para; Bedihat vergisi 4 kuruş 10 paradır. Diğer pamuk için balya başına gümrük vergisi: 30 kuruş 32 para Mîrî için 13 kuruş 5 para Bedihat vergisi ise 4 kuruş 10 paradır. Nisan 1834'ten Nisan 1835'e kadar İzmir'e gelen Aydın pamuğunun miktarı 37.170 okkadır.

Tablo 13. Yurtdışına ihraç edilen pamuk miktarı; okka.

İngiltere	12.000
Trieste	4.000
Rusya (beyaz renkli pamuk kumaş)	6.500
Rusya (İzmir fabrikasında boyanan kırmızı renkli pamuk kumaş)	7.500

İzmir'e dağıtılan pamuklu kumaş miktarı 6.670 okkadır. İzmirli tüccarlar getirdikleri kumaşı okkasını 12-17 kuruşa satmıştır. Satıcılar 5,5 kuruş vergi ve 5,5 kuruş Mîrî ödemiştir. Aydın'dan kumaşın kırmızı renge boyanması için Akhisar'a her yıl ortalama 15.000 okka dokunmuş pamuk gönderilir, boyanmış kumaş oradan İstanbul'a daha sonra da Rusya'ya gönderilmektedir.

6. İpek

İzmir'e ipek sadece Aydın ve civarından gelir. 1834 yılının Eylül ayından 1835 yılının Eylül ayına kadar iki farklı kalitede olmak üzere 7.450 okka ipek getirilmiştir. Limana girişte 5,5 kuruş gümrük vergisi, 5,5 kuruş Mîrî ve okka başına 14 kuruş (onluk (desyatina)) ödenmektedir. Dışarıya giden birinci kalite ipeğin okka başı fiyatı 120-130 kuruş, kalan ipeğin neredeyse tamamı ikinci kalite olup 100-110 kuruşa satılmıştır. İpek şu bölgelere dağıtılmıştır:

Tablo 14. İzmir'den gönderilen pamuk miktarı; okka.

Marsilya ve Trieste	2.100
Cezayir ve Tunus	1.800
İzmir'de kalan ve kısmen dağıtılan	3.550

7. Tavşan Kürkü

1834 yılının Şubat-Aralık ayları arasında İzmir'e Anadolu'dan -doğusundan yani Kayseri ve Ankara'dan gönderilen ürün dahil- 332.364 adet tavşan kürkü gönderilmiştir. Kürklerden 100 tanesi kalitesine göre İzmir'de 150-280 kuruşa satılmıştır. Şehre getirilen 100 adet kürke 18 kuruş vergi ve Mîrî ödenmiştir.

İzmir'den şu bölgelere dağıtılmıştır:

Tablo 15. İzmir'den ihraç edilen tavşan kürkü; adet.

Marsilya	95.000
Cenova ve Livorno	100.000

Trieste	90.000
Londra	30.000
Toplam	315.000

8. Koyun Yünü

Tablo 16. İzmir'e 1834 Nisan -1835 Mayıs arasında koyun yünü gelen bölgeler; kantar.

Bölge	Kantar	Kuruş
Ankara	4.000	200 – 210
Konya	3.500	190-200
Kayseri	3.500	
Beyşehir ve Nevşehir	1.500	210 – 225
Manisa	2.000	220 – 240
Menteşe	1.500	
Balık-Hisar	1.000	
Aydın	2.000	230 – 240
Bergama, Edremit ve Menemen	2.000	
Alaşehir	1.000	
Karahisar	2.000	200 – 210
Çanakkale ve civarları	1.000	220 – 230
Odesa	6.000	120 – 350
Toplam		31.000

Tablo 17. Yurt dışına ihraç edilen koyun yünü şu bölgelere gitmektedir, kantar.

Amerika	14.000
İngiltere	8.000
Fransa	5.000
Trieste, Hollanda, Cenova	1.000
Toplam	28.000

Şehre girişte kantar başına 30 kuruş gümrük vergisi ve Mîrî alınır. Amerikalı tüccarlar yünü aldıktan sonra yıkattırıp balyalara sarmaktadır. Bununla birlikte İzmir'e Konya ve Beyşehir'den Trieste ve Marsilya'ya gönderilmek üzere 2.000 kantar civarında özel bir (toison) yün çeşidi getirilir. Bu yünün okkası 18-19 kuruşa kantarı ise 810 -855 kuruşa satılır.

9. Keçi Tiftiği

Tablo 18. 1834 yılında İzmir’e renkli ve tiftik olarak adlandırılan keçi kılının getirildiği bölgeler; çeki⁴⁸.

Kayseri	15.000
Erzurum	5.000
Ankara	4.000
Taşköprü ve Amasya	2.000
Isparta	2.000
Almalı ve Burdur	3.000
Kula ⁴⁹	4.000
Uşak	1.000
Kütahya ve Manisa	2.000
Balık-Hisar	2.000
Kastamonu	3.000
Kırım	5.000
Edirne	2.000
Toplam	50.000

Avrupa’da keçi tiftiği tavşan tiftiğiyle karıştırılmakta ve şapka ile kumaş üretiminde kullanılmaktadır. Şehre girişinde çeki başına 3 kuruş 25 para gümrük vergisi ile Mîrî ödenmektedir. Keçi tiftiklerinin çeşitli isimleri vardır, bu adlandırmalara göre fiyatları ise şu şekildedir:

- “Pello di Camello”, kara tiftiğin çeki başına fiyatı 40 – 50 kuruş, Marsilya’ya 15 000 kantar, Trieste’ye 12 000 kantar gönderilmiştir.
- “Rosso” tiftiği 38 kuruştan olup Livorno ve Cenova 15.000, Hollanda’ya 2000 çeki gönderilmiştir.
- “Bigio” yani boyanmış tiftiğe 36 kuruş fiyat biçilmiştir.
- “Filik”, ak keçi tiftiği Ankara ve Kastamonu’dan 50.000 çeki miktarında getirilmiştir. Bu miktarın dörtte biri Hollanda’ya (en iyisi değil), kalan dörtte üçün büyük çoğunluğu İngiltere’ye ve azı Marsilya ve Trieste’ye gönderilmiştir. Çeki başına biçilen fiyat 38-40 kuruştur. Vergi ve Mîrî miktarı renkli tiftikle aynıdır.
- “Fil d’Angora” tiftiğin miktarı 756 balya veya 41.580 okka civarında olup İzmir’e girişinde okka başına 30 para vergi ve 1 kuruş Mîrî ödenmiştir. Bu tür tiftiğin satış fiyatı 30-70 kuruş veya daha fazladır. Ürünün büyük çoğunluğu 40-55 kuruşluk orta kalitelidir, en iyi veya kötü kaliteli ürünün miktarı çok azdır. Tiftiğin yarısından çoğu Hollanda’ya, kalanı da Trieste ve Marsilya’ya eşit miktarlarda ihraç edilmiştir.

10. Salep

İzmir’e 5.000 okka salep⁵⁰ getirilmektedir. İzmir limanından ise Amerika, Marsilya ve Londra başta olmak üzere birçok bölgeye ihracatı yapılmaktadır. 1 okkası

⁴⁸ Çeki, iki okka miktarına denk gelmektedir.

⁴⁹ Vronçenko’da Kuglı.

yurt dışına 10-12 kuruşa satılan ürün için şehre girişinde okka başına 1 kuruş 20 para vergi ve Mîrî ödenir.

11. Mercimek

İzmir'e gönderilen mercimeğin⁵¹ çok büyük bir kısmı Kayseri bölgesinden gelmektedir. Daha sonra Anadolu'nun diğer şehirleri gelmektedir. Kayseri, Tokat ve Ankara'dan gelen mercimeğin 1 okkası 15-18 kuruşa, diğer bölgelerden geleni ise 9-13 kuruşa satılmıştır.

Tablo 19. İzmir'e 1834 yılında şu bölgelerden mercimek getirilmiştir; okka.

Kayseri	220.000
Tokat ve Ankara	20.000
Diğer bölgelerden	40.000

Tablo 20. Mercimek şu bölgelere ihraç edilmiştir; okka.

İngiltere	130.000
Trieste	80.000
Marsilya	50.000
Amerika (çok az miktarda Rusya'ya)	20.000
Toplam	280.000

12. Meşe Safrası

İzmir'e 1834 yılında Halep, Diyarbakır, Kayseri ve Karaman'dan 1.200 kantar, Kula, Manisa ve Balık-Hisar'dan 1.200 kantar meşe safrası getirilmiştir. Meşe safraları⁵² siyah, yeşil ve beyaz olmak üzere üç çeşitten oluşmaktadır. Kula'dan getirilen siyah safranın kantarı 500-570 kuruşa, yeşil ve beyazının kantarı 350-500 kuruşa satılmıştır. Halep ve diğer bölgelerden getirilen siyah safranın kantarı 500-620 kuruşa, yeşil ve beyazın kantarı ise 350-390 kuruşa satılmıştır. Söz konusu çerezlerin tamamının kabukları soyulmuştur.

Tablo 21. İzmir'den şu bölgelere ihraç edilmiştir; kantar.

Bölge	Siyah	Yeşil ve beyaz
Trieste	500	500
Marsilya	100	200
İngiltere	250	150
Hollanda	125	-
Odesa	150	-
Amerika	100	200

⁵⁰ İstihbaratçı, salepin tatlı bir içecek yapımında kullanıldığını not etmiştir.

⁵¹ Vronçenko mercimeğin günümüzdeki rucça karşılığı olan çiçevitsa'yı kullanmamakta ve onun yerine "sarı taneler/tahıllar" tanımını kullanmaktadır.

⁵² Vronçenko çernilnye oreşki yani mürekkep çerezleri tabiri kullanmıştır.

Toplam	1.125	1.050
--------	-------	-------

13. Kitre

Tablo 22. 1834 yılında İzmir'e şu bölgelerden kitre⁵³ toplanmıştır; okka.

Isparta, Burdur ve civarları	28.000
Kayseri	17.000
İzmir yakınları	5.000
Toplam	50.000

Tablo 23. İzmir'den şu bölgelere ihraç edilmiştir, okka.

Trieste	18.000
Marsilya	13.000
Londra	8.000
Rusya	8.000
Amerika	3.000
Toplam	50.000

Tablo 24. Yurt dışına çeşitli türde kitre okkası aşağıdaki fiyatlara satılmıştır.

Karıştırılmış kitre	27-32 kuruş
Yaprak kitre	36-40 kuruş
Bükülmüş yaprak kitre	42-47 kuruş
Düşük kaliteli kitre	15-20 kuruş

Kitrenin ayrıştırılması İzmir'deki Yahudi sanayiciler tarafından yapılır.

14. Anason

Tablo 25. 1834 yılında İzmir'e şu bölgelerden anason getirilmiştir; okka.

Kayseri	25.000
İzmir civarları	30.000
Toplam	50.000

Bir okka anason İzmir'de 2-2,5 kuruşa satılmıştır.

Tablo 26. İzmir'den şu ülke ve limanlara ihraç edilmiştir, okka:

Trieste	15.000
İngiltere	12.000

⁵³ Gomme adragante.

Hollanda	15.000
Fransa	3.000
Amerika	10.000
Toplam	50.000

15. Susam

1834 yılında İzmir'e Aydın, Menteşe ve diğer bölgelerden 15.000 kil susam getirilmiştir. Her bir kil 28 okkaya denk gelmekle birlikte tamamı toplam 9.330 kantar etmektedir. Susamın 6.220 kantarı Trieste'ye, 3.110 kantarı ise İstanbul'a gönderilmiştir. 1 kil susam 43-55 kuruşa buna bağlı olarak 1 kantar susam 69-88,5 kuruşa satılmıştır.

16. Sünger

Deniz süngerı İzmir'e Rodos, Limni ve diğer adalardan gelmektedir. 1834 yılında yaklaşık olarak 20.000 okka yüksek kaliteli ve 15.000 okka düşük kaliteli sünger getirilmiştir.

Tablo 27. İzmir'den ihraç edilen sünger; okka.

İngiltere	6.000
Fransa	8.000
Hollanda	1.000
Trieste	12.000
Cenova ve Livorno	2.000
Toplam	29.000

İzmir adalılarından yüksek kaliteli süngerin 1 okkasını 30 kuruşa alırken, düşük kaliteli 1 okka süngerin fiyatı ise 7-10 kuruştur. Kumdan temizlenen ve temizleme esnasında başlangıçtaki ağırlığının 5,5 veya 6,5'lik oranını kaybeden süngerin okkası yurt dışına iyi kalitelisi 50-100 kuruşa, düşük kalitelisi 35-40 kuruşa satılmaktadır. Limana girişinde 1 okka iyi kaliteli sünger başına 1 kuruş, düşük kalitelisinin okkasına 20 para vergi alınmaktadır. İyi kaliteli süngerin 1 okkasına 1,5 kuruş ve kötü kalitelisinden 1 kuruş Mîrî alınmaktadır.

17. Mum

Tablo 28. 1834 yılında İzmir'e şu bölgelerden mum getirilmiştir; kantar.

Muğla ve civarları	800
Milas	600
Aydın ve civarları	700
Manisa ve civarları	400
Bergama ve civarları	800
Toplam	3.300

1834 yılında normalin aşagısında ürün toplanmıştır, 1835 yılında miktarın çok daha fazla olacağı beklenmektedir.

Tablo 29. İzmir’den şu bölgelere ihraç edilmiştir; kantar.

Fransa	1.200
Trieste	1.550
Venedik	100
Cenova ve Livorno	300
Arnavutluk ve adalar	120
Toplam	3.270

Yurt dışına 1 kantar mum 600-900 kuruşa satılmıştır. Mum İzmir’de tekrar eritilerek arasına karışmış parçacıklardan arındırılmaktadır. Muğla ve Aydın’dan gelen ve bu işleme tabi tutulan mum ağırlığından 4,5’lik, diğer bölgelerden gelen mum ise başlangıçtaki ağırlığının 8,5’lik oranını kaybetmektedir.

18. Bingözotu Suyu (Scammonia)

Scammonia (bu bitkinin iksiri/suyu temizleyici bir ilaçtır) Küçük Asya’nın birçok bölgesinde yetişir. Bu bitkinin toplam hacminin üçte ikisi kaçak yollarla yurt dışına gider. 1834 yılında İzmir’e yaklaşık olarak 8.000 okka bingözotu getirilmiştir. Trieste ve Marsilya’ya gönderilen saf bingözotu suyu 3.000 okka ve okka başına 170-180 kuruşa satılmıştır. Amerika ve İngiltere’ye gönderileni “Kastamonu toprağı” -okkası 20 kuruşa satılan ve Kastamonu’dan getirilen bir madde- ile karıştırılır ve okkası 100 kuruşa ithal edilir. Şehre girişinde 15 kuruş gümrük vergisi ve Mirî ödenir.

19. Şap

Şap sadece Gediz’den İzmir’e giden yolun yakınında bulunan Şaphanedağı’nın yamacında bulunan Şaphane köyünde üretilmektedir. Bir kısmı sikke temizliğinde kullanılmak üzere İstanbul’a gönderilmektedir. İzmir’e ise söz konusu köydeki fabrika ile anlaşmalı bir tüccar tarafından getirilmektedir. 1834 yılında İzmir’e 5.000 kantar şap getirilmiş ve bu miktarın 1.200 kantarı şal ve kumaş boyanmak üzere İzmir ve diğer bölgelerdeki boya atölyelerine dağıtılmıştır.

Tablo 30. Kalan kısmı ise şu bölgelere gönderilmiştir.

Trieste	2.000
Cenova, Livorno, Tunus ve Tripoli	1.200
Odesa	500
Toplam	3.700

İki çeşit şap vardır, ilki iyi kaliteli olup yurt dışına 50-60 kuruşa satılmakta, ikincisi ise düşük kaliteli olmak üzere 18-22 kuruşa satılmaktadır. Düşük kaliteli şap iç piyasaya, boya atölyelerine dağıtılırken yurtdışına sadece Trieste’ye gönderilmektedir. Şap için gümrük veya Mirî vergisi ödenmez çünkü devletle anlaşma yapan fabrika tekelcisi bu tutarı sözleşmesine dahil etmiştir.

20. Damla Sakızı (Mastika)

Sakız İzmir'e Sakız adasından getirilmektedir. 1834 yılının hasadı ise 40.000 okkaya ulaşmıştır. Bazı yıllarda 50.000 bazı yıllarda da 25.000 ürün toplanmaktadır. Hasat hava durumuna bağlıdır, mesela hasadın başladığı Ekim ayında çok yağmur yağarsa az miktarda ürün elde edilmektedir. Köylerden sakız toplama hakkı devlet tarafından anlaşmayla özel kişilere verilmekte, onlar ise İzmir'e ürün getirirken vergi veya Mîrî ödememektedirler. Bazen üreticiler tüccarlara kendileri sakız getirmekte, böyle durumlarda da gümrükle olan mevzular huzurlu bir şekilde halledilmektedir. İki çeşit sakız vardır, en iyi kalitede olanı sadece sakız olarak tüketilmek üzere seramik testilerle okkası 28 kuruşa satılmakta, daha düşük kalitede olanı 70 İstanbul okkası yapan fiçılara konulmaktadır. İstanbul okkası İzmir okkasından biraz daha fazladır. Ağırlık farkı yaklaşık olarak %2,5 civarındadır. Bir fiçi sakız yurt dışına İzmir'den 1.300 kuruşa yani okkası 18 kuruşa satılmaktadır.

Tablo 31. 1834 yılında İzmir'den aşağıdaki bölgelere sakız ihraç edilmiştir; okka.

Ülke/Liman	Fiçi	Okka
Trieste	50	3.500
Londra	50	3.500
Marsilya	20	1.400
Livorno	20	1.400
Amsterdam	20	1.400
İskenderiye	20	1.400
Toplam	180	12.600

Anadolu'ya ise 30 fiçi veya 2.100 okka düşük kaliteli ve 150 testi veya 750 okka sakız dağıtılmıştır. Sakız adasından İstanbul'a hem testilerle hem de fiçılarla 20.000(?), adalara ve diğer bölgelere 3.000 (?) sakız dağıtılmıştır.

21. Zeytin Yağı

Tablo 32. 1834 yılında İzmir'e bu bölgelerden zeytin yağı getirilmiştir; kantar.

Bayındır	16.000
Aydın	2.000
Gök-yaka	5.000
Milas ve Karpuzlu	2.500
Birgi ve Ödemiş	8.000
İzmir civarındaki Sivrihisar (Seferihisar) köyü	7.000
Bayram-Bolu	3.000
Çös deresi	2.000
Tire ve civarları	9.000
Kavaklı ve civarları	1.000
Toplam	55.500

1834 yılının hasadı oldukça iyi olmuştur. 1835 yılında önceki yılın yarısı kadar yağ satılmıştır. 1833 yılına kadar şehre zeytinyağı getirenler kantar başına 3 kuruş 27 para öderken şimdi miktar artmış ve kantar başına 12 kuruş ödemektedir. Üstelik bu vergiye kantar başına 15 kuruşluk “Darabhaniye” olarak adlandırılan özel bir vergi eklenmiştir.

Tablo 33. Zeytinyağı yurt dışındaki şu istikametlere ihraç edilmiştir; kantar.

Marsilya	7.000
Trieste	5.000
Odesa	2.000
Londra	3.500
Hollanda	100
Selanik	100
Toplam	17.700

Kalan zeytinyağı ülke içine gıdada ve bir kısmı İzmir’in sabun fabrikalarında kullanılmak üzere dağıtılmaktadır. Zeytin yağının kantarı yurt dışına ve ülke içine 140-220 kuruşa satılmıştır.

Tablo 34. Kuşadası limanına (skala nova) gelen zeytinyağı miktarı; kantar.

Bayındır	2.000
Aydın ve civarları	18.000
Birge ve Ödemiş	1.000
Ços deresi ve civarları	5.000
Karpuzlu ve başka bölgelerden	5.000
Toplam	31.000

Tablo 35. Kuşadası’ndan ise şu limanlara sevkiyat yapılmıştır; kantar.

Marsilya	10.000
Trieste	5.000
Odesa	3.000
İngiltere	2.000
Adalar	10.000
Toplam	30.000

Vergi oranıyla fiyatlar İzmir ile aynıdır. Kazak-Kuyu limanına ise Melas, Mandalat ve Karpuzlu civarından 6.000 kantar yağ getirilmiştir. Bu yağın üçte ikisi Marsilya ve Trieste’ye kalanı ise adalara ihraç edilmiştir. Vergi oranı İzmir ile aynıdır. 1 kantar yağ yurt dışına 150-200 kuruşa satılmıştır.

22. Afyon

1830 yılından itibaren devlet afyona tekel uygulamıştır. İstanbullu mübaşir afyonun yetiştigi bölgelere ürünün kalitesi ile İstanbul'a nakledilirken oluşabilecek kayıplardan sorumlu memurlarını göndermektedir. Söz konusu sorumlular çeki başına 2 veya 2,5 kuruş ücret almaktadır.⁵⁴ Devlet en yüksek kalitedeki afyonun çeki başına 55 kuruş para ödemekte ve fiyatlar, kalite düştükçe azalarak 30 kuruşa kadar inmektedir. Üretilen afyonun bütün hacminin onda biri, bazen daha fazlası en düşük fiyata satın alınmaktadır. Zira aracılar üreticilere çeşitli baskılar uygulayarak iyi afyona kötü demekte ve bundan kar etmektedirler. Devlet yol masrafları, komisyon ve diğer giderleri hesaba katarak iyi kalitedeki afyonun çeki başına yuvarlak hesap 65-67 kuruş fiyat biçmektedir. Yurt dışına ise 100-108 kuruş satmaktadır.

Afyonun önemli miktarı yurt dışına İzmir, Çanakkale veya Akdeniz limanları vasıtasıyla kaçak yollarla ihraç edilir. Kaçakçılığın ortaya çıkması durumunda suçlular kovulurken, onlara para cezaları kesilmekte ve mallar toplanmaktadır. Ancak mübaşirin adamları devlete olayları duyurmadan anlaşma sağlamayı tercih etmekte, çünkü kaçakçılardan devletten aldıklarından daha çok rüşvet almaktadırlar. Onların devletin yaşadıkları kayıpları için mesuliyetleri hiç yoktur. Fakat çok az sayıda kaçak tetkikçilerin eline düşer, onlar toplanan afyonun tamamının İstanbul'a gitmesini ve görevlilerin büyük çoğunluğunun da gitmesini beklerler ve kışın ürünlerini İzmir ve civardaki limanlara yollarlar.

- 1834 yılında Osmanlı Devleti 850 küfe veya 76.500 çeki afyon ihraç etmiştir. Fiyatlar yüksek olmuştur. Çeki başına 107-108 kuruştur.
- 1835 yılında ise 2.000 küfe veya 180.000 çeki ürün ihraç edilmiştir. Bu miktarın 14.000 çekisi 100 kuruştan, 40.000 ise 102 kuruştan satılmıştır.

Bununla birlikte, tahminlere göre 1835 yılında toplam afyon miktarı kaçak mallarla birlikte 2.800 küfe veya daha fazlası olmuştur.

23. Halı

Uşak ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde dokunan halılar çeşitli büyüklüktedir. Genellikle halılar uzun ve incedir. Bu tür halılar dirsek kare cinsinden hesaplanmakla birlikte, 1834 yılında İzmir'e 52.000 dirsek kare halı gelmiştir. Girişte dirsek kare başına 1,5 kuruş vergi ve Mîrî ödenmektedir. Dirsek kare halının fiyatı 20-21,5 kuruştur. Büyük halılar adet olarak satılmakta ve çok sayıda üretilmemektedir.

Tablo 36. Bu halılar şu ülke ve limanlara ihraç edilmiştir; dirsek kare.

Hollanda	10.000
Londra	14.000
Trieste	4.000
Marsilya	3.000
Amerika	11.000
Cenova, Livorno ve Malta	3.000
Toplam	45.000

⁵⁴ 1 Çeki 250 dram yani 0, 5 okka ağırlığındadır.

Artan halılar yaklaşık 7.000 dirsek kare perakende olarak dağıtılmış veya İstanbul'a gönderilmiştir.

24. Deri

Tablo 37. İzmir tabakhanelerinde veya özel üreticiler tarafından şu tür deri işlenmiştir:

Çeşit	Adet	Fiyat, kuruş
Dana	500	25
Keçi (siyah) genç ve yaşlı	1.000	10-25
Kuzu	1.500	5-7,5
Öküz (taban için)	10.000	50
Manda	2.000	250

Tablo 38. İzmir'e boyanmış renkli ve siyah koyun derisi; adet.

Bölge	Adet	Fiyat, kuruş
Manisa	8.000	5-8
Tire, Uşak, Kula	10.000	20-25
Burdur ve Isparta'dan siyah ve sarı	12.000	10-15
Kayseri ve Akhisar'dan taban için öküz derisi	5.000	10-15

Aydın'dan adet olarak satılan 1.000 kantar (tamamı satılmaz) tabanlı deri getirilmiş ve kantarı 350-450 kuruşa satılmıştır. Deri ve tabanlı derilerin yarısından çoğu Archipelag adalarına, diğer kısmı Suriye ve Trieste'ye ihraç edilir.

Tablo 39. 1834 yılında İzmir ve civarındaki limanlardan ihracatı yapılan Küçük Asya ürünlerinin listesi ve toplam tutarı.

No.	Ürün çeşidi	Ölçüm birimi	Ağırlık, ölçüm birimi veya miktar	Fiyat, kuruş	Tüm ürünlerin toplam fiyatı, kuruş
1	Kırmızı kuru üzüm	Kantar	245.600	80	19.648.000
	Siyah kuru üzüm		120.900	27	3.264.300
	Beylerce kuru üzümü		9.450	35	330.750
	Sultaniye kuru üzümü		12.370	130	1.607.100
2	İncir	Kantar	77.000	75	5.775.000
3	Meşe palamudu	Kantar	103.000	70	7.270.000
4	Kök boya	Kantar	31.000	185	5.735.000
5	Pamuk	Kantar	69.000	340	23.460.000
	Pamuklu kumaş	Okka	30.670	15	460.050

6	Aydın ipeği	Okka	3.900	125	487.500
7	Tavşan postu	Adet	3.150	170	535.500
8	Koyun yünü	Kantar	28.000	200	3.600.000
	Toison	Kantar	2.000	830	1.660.000
9	Keçi tiftiği renkli 1 kalite	Çeki	27.000	45	1.215.000
	Keçi tiftiği renkli 2 kalite	Çeki	17.000	37	629.000
	Keçi tiftiği beyaz	Çeki	50.000	39	1.950.000
	Keçi tiftiği fil D' Angora	Okka	41.580	50	2.079.000
10	Salep	Okka	5.000	11	55.000
11	Mercimek	Okka	280.000	17	4.760.000
12	Meşe safrası	Kantar	2.275	500	1.137.000
13	Kitre	Okka	50.000	40	2.000.000
14	Anason	Okka	55.000	2	110.000
15	Susam	Kantar	9.331	74	690.500
16	Sünger	Okka	29.000	55	1.595.000
17	Mum	Kantar	3.220	750	525.000
18	Bingözotu saf iksir	Okka	3.000	175	525.000
	Bingözotu karışım	Okka	5.000	100	500.000
19	Şap yüksek kaliteli	Kantar	1.700	55	93.500
	Şap düşük kaliteli	Kantar	2.000	20	40.000
20	Sakız	Okka	12.600	18	126.800
21	Zeytin yağı	Kantar	53.000	180	9.540.000
22	Halı	Dirsek kare	45.000	21	945.000
23	Deri çeşitleri	Adet	500	25	12.500
	Deri çeşitleri	Adet	1.000	12	1.200
	Deri çeşitleri	Adet	1.500	6	9.000
	Deri çeşitleri	Adet	10.000	50	50.000
	Deri çeşitleri	Adet	2.000	250	500.000
	Deri çeşitleri	Adet	8.000	7	56.000
	Deri çeşitleri	Adet	10.000	22	220.000
	Deri çeşitleri	Adet	12.000	12	140.000
		Adet	5.000	13	65.000
		Kantar	1.000	400	400.000
Toplam					112.694.000

Tabloda belirtilen ürünler arasında Sakız adasından sakız, Odesa'dan 6.000 kantar yün, Edirne'den 2.000 çeki keçi tiftiği ve Sakız adasından sünger gelmiştir. Bu ürünlerin toplam tutarı 3.057.800 kuruştur. Böylece ülkenin iç kısmından üretilen ürünlerin toplam tutarı: 109.636.200 kuruştur. Bu hesaba Afyon ile Akhisar'dan İstanbul'a gönderilen 8.136.000 kuruş olan Aydın kumaşının tutarlarını eklemek gerekmektedir. Sonuç olarak Anadolu'da üretilen ve İzmir ve civarlarındaki limanlardan gönderilen ürünlerin toplamı 117.772.200 kuruşa denk gelmektedir. Vronçenko ülkede enflasyonun varlığını ve para biriminin değer kaybettiğini de şu ifadelerle belirtmiştir: *Kuruşun (piaster) değeri giderek azalmaktadır. 1834 yılında 100 kuruş gümüş, neredeyse tam 6 ruble 49 kopeyka tutarındaydı (banknot olarak net 23 ruble, 37 kopeyka) fakat 1835 yılının sonbaharında 100 kuruş gümüş, 6 ruble 16 kopeyka (banknot olarak 22 ruble 17 kopeyka) değerine sahip olmuştur.*

Tablo 40. 1834'te İzmir limanına İskenderiye ve Dimyat'tan gelen ürünler.

No.	Ürün	Birim	Miktar	Fiyat, kuruş	Toplam fiyatı
1	İskenderiye pirinci	Kile	91.570	22	2.014.540
2	Dimyat pirinci	Kile	49.785	21	1.045.485
3	Mısır kumaşı	Adet	1.437	17	24.429
4	Kemerler	Adet	2.439	8	19.512
5	Hasır kumaş	Adet	1.255	40	50.200
6	Deri	Adet	1.007	50	50.350
7	Fes	Onluk	89	150	13.350
8	Keten kumaşı	Adet	261	50	13.050
9	Sepet	Adet	23.758	1	23.758
10	Muskat cevizi	Adet	3.200	1,5	4.800
11	Havlu	Adet	405	18	7.290
12	Kakule	Okka	128	35	4.380
13	Hindistan cevizi	Okka	16	12	192
14	Tüylerden yapılmış yelpaze	Kutu	1	200	200

No.	Ürün	Kantar	Lodra ⁵⁵	Fiyat, kuruş	Toplam fiyatı
15	Pamuk kumaş	64	54	585	37.739
16	Yağ	11	22	315	3.535
17	Hurma	3 086	46	70	216.050
18	Kına	2 133	20	300	639.940

⁵⁵ Lodra-176 Osmanlı dirhemi (564,432 gram).

19	Sıgla (yağı)	272	26	180	49.140
20	Gumma (?)	83	70	180	15.060
21	Biber	50	4	225	11.250
22	Sene(?)	218	92	270	59.130
23	Tütün	157	6	585	91.345
24	Keten tohumu	18	96	15	285
25	Gerlican (?)	6	62	225	1.475
26	Zerdeziyan	5	50	135	741
27	Sabunluk kil	150	-	35	5.250
28	Safran	18	70	720	13.440
29	Abdileziz (?)	68	78	60	3.930
30	Keten	21	-	315	6.650
31	Bottarga ⁵⁶	9	-	630	5.670
32	Kırmızı boya	3	60	236	830
33	Havyar	15	68	225	3.525
34	Amonyak	141	8	545	76.164
35	Kardaş-kanı (boya?)	12	40	90	1.130
36	Tarçın	2	50	315	805
37	Pamuklu kumaş (düşük kaliteli)	21	60	150	3.380
38	İndigo (boya)	4	78	2 250	10.600
39	Kazaziye (kumaş)	1	24	-	250
40	Latron (sodyum oksit)	240	30	90	22.520
41	Vitriol (nitrik asit)	179	92	20	3.600
Genel Toplam					4.555.493

Küçük Asya'nın sanayi ülkesi olmadığını belirten Rus subayı halkın yine de *kendi ekmeğini* yediğini, yani gıda olarak yurt dışından gelen havyar, kahve, hurma, şeker, bazı baharat türleri ve tereyağı gibi ürünler dışındaki her şeyin ülkenin bereketli topraklarında yetişerek elde edildiği belirtilmiştir. Tablolardaki verilere göre, İzmir çıkışlı 117.772.200 kuruşa denk gelen ihracat miktarı ile yine İzmir girişli 4.555.493 kuruşa karşılık gelen ürün miktarı bu söylemi İzmir bağlamında doğrular niteliktedir.

Anadolu tüccarlarının ticari filosunun oldukça mütevazı olduğunu belirten yazar Türklerden ziyade deniz kıyılarında yaşayan Yunanlar tarafından ağırlıklı olarak küçük boyutlu gemilerin inşa edildiğini gözlemlemiştir. İthal ve ihraç edilen ürünlerin lojistiğinde yabancı gemilerin kullanıldığı, Anadolu tüccarlarının başka ülkeleri ziyaret

⁵⁶ Kefal veya tuna balığı havyarının preslenerek kurutulduğu yiyecek

etmeyi pek sevmediğini ve gerekli olan malların başkaları tarafından getirilip götürülmesini tercih ettiklerini vurgulamıştır.⁵⁷

Bununla birlikte, Anadolu'dan İstanbul'a gönderilen ürünlerle ilgili kesin verilere sahip olmadığına değinen Vronçenko, İstanbul'un 1834 yılındaki ihracat hacminin ve yukarıda belirtilen tablolardaki ürün çeşit ve miktarlarının şüphesiz İzmir'i geçmediği belirtilmiştir. Tablolardaki verilerin sadece gümrük defterlerinden alınmadığını, diğer kaynaklarla eşleştirilerek kontrol edildiğini ve kaçak malların verilerini dahi içerdiğine değinen istihbaratçı verilerinin doğruluğuna vurgu yapmaktadır.

Sonuç

Osmanlı döneminin önemli ticaret merkezlerinden birisi olan İzmir ve çevresinin sosyo-ekonomik yapısından demografisine, mimari yapılarından yaşam biçimlerine bir istihbaratçının gözünden baktığımız çalışmada öne çıkan ilk husus istatistik verilerdir. Çar I. Nikola'nın emriyle bölgeye gönderilen ve burada iki yıl coğrafyayı gözlemleyen Rus ajanının oldukça detaylı bir şekilde İzmir hakkındaki gözlemlerini kaydettiğini görmekteyiz. Bilhassa bölgenin ticaret hacmini en ince ayrıntısıyla rapor eden subayın aktardığı bilgiler İzmir'in söz konusu yıllardaki iktisadi yapısına ışık tutan nadide bir çalışmadır. Bu veriler gerek bölgede neler üretildiği hakkında fikir verirken gerekse bölgeye Anadolu ile Osmanlı'nın diğer bölgelerinden gelen ve giden ürün akışını bize sunmaktadır. Ayrıca İzmir ve civarından yurtdışına ihracatı yapılan ürünlerinde bu raporlarda yer alması bölgenin hem ihracat hacmini hem de ticaret ağını göstermesi açısından değerlidir. Ayrıca tablolar halinde vermeye çalıştığımız bu istatistiklerin sadece gümrük defterlerinden alınmadığını, diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kontrol edildiğini ve kaçak malların verilerini dahi içerdiğine değinen istihbaratçı verilerinin doğruluğuna vurgu yapmaktadır.

Çalışmanın sınırlarını kısa bir zaman dilimi belirlese de 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde İzmir ve civarı hakkındaki detaylı bilgileri ihtiva etmesi sebebiyle önemli ölçüde fikir vermektedir. Diğer taraftan şehrin ve civar köylerin demografik, mimari ve sosyo-kültürel yapısı hakkında da önemli bilgiler verilmiştir. Bu bilgileri sayısal değerleri ile eksiksiz olarak verdiğimiz bu çalışmada tespit ettiğimiz bir diğer önemli husus ise Rus subayın şehrin olası bir işgalde savunma potansiyeline yönelik verdiği detaylardır. Adeta gelecekte planlanan bir Rus işgali için hazırlık niteliğinde olan bu bilgilerin istihbarat içerikli olması şaşırtıcı değildir. Esasen Rus ajanı tarafından verilen tüm bilgileri bu yönde ele almak yanlış olmayacaktır. Zira bölgenin askeri gücünden, ekonomik gücüne şehrin ve çevresinin adeta potansiyeli ölçülmüştür. Anadolu'nun büyük bir kısmını seyahat eden Vronçenko'nun en çok üzerinde durduğu şehir ise İzmir olmuştur. Batılı seyyahların eserlerinde görülen türden alışık olduğumuz bir anlatımın çok üstünde bir anlatıma sahip olan Rus askerinin tespitleri tamamen istatistik verilerden oluşmaktadır. Bu sebeple de klasik seyahatname ya da gezi notu olarak Anadolu hakkında fikir veren eserlerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bununla birlikte 19. yüzyılda Batı'nın artan ilgisi karşısında Osmanlı coğrafyasını ziyaret eden Avrupalılar, Anadolu'dan ziyade genellikle İstanbul hakkında yazmışlardır. İzmir ve civarı hakkında o yıllarda bu denli detaylı bilgi sunan tek çalışmanın Rus istihbaratçısına ait olduğunu söylersek yanılmayız. Diğer taraftan söylemlerindeki

⁵⁷ "Prodoljenije soçineniya Obozreniye Maloy Azii...", 1840, s. 287-288.

oryantalist duruşu da göz ardı etmek mümkün değildir. Doğu medeniyeti halkası içinde gördüğü Müslüman millete dair küçümseyici bir söylem geliştiren Rus askeri Gayrimüslümler için aynı duruşu sergilememiştir.

Diğer taraftan çalışmanın büyük bir kısmını oluşturan İzmir'in iktisadi yapısına yönelik veriler incelendiğinde bölgedeki ticaret ağının ve işlem hacminin uzun bir dökümü ortaya çıkmıştır. İzmir ve çevresindeki limanlardan ihracatı yapılan ürünler arasında yaklaşık 25 milyon kuruşu bulan kuru üzüm tüm ürünler arasındaki en yüksek mali paya sahip olan üründür. İkinci sırada ise yaklaşık 24 milyon kuruşa ulaşan pamuk ve pamuklu kumaş gelmektedir. Üçüncü sırada gelen ürün ise yaklaşık 10 milyon kuruşluk bir bedele denk gelen zeytinyağıdır. Kuru üzüm, pamuk ve zeytinyağından oluşan toplam üç ürün çeşidinin kuruş bazındaki değeri ihracatı yapılan diğer tüm ürünlerin toplam kuruş değerinden daha fazladır. Burada açıkça görölmektedir ki toplam ihracattaki en büyük orana sahip olan ürün sırasıyla kuru üzüm, pamuk ve zeytinyağıdır.

Eserin hazırlandığı yıllara kadarki dönemde İzmir'in Anadolu ticaretindeki payının İstanbul'dan her zaman daha fazla olduğunu belirten Rus istihbaratçı, hükümetin aldığı kararlarla, 1834 yılından itibaren Anadolu'dan toplanan ürünlerin İzmir'e nazaran İstanbul'a getirilmesinin teşvik edildiğini belirtmiştir. Böylece, söz konusu yıllarda kararların yürürlüğe girmeye başlamasıyla Osmanlı ekonomisindeki İzmir'in rolünün giderek azalmaya başlaması öngörülmüş ve ona göre ticaretin İstanbul'a kaymaya başlamıştır. Tarihi süreçler dikkate alındığında bu tespitin doğru olduğu ve zaman içerisinde İstanbul'un Anadolu'nun başlıca ticaret merkezine dönüştüğünü söylemek pekâlâ mümkündür.

Kaynakça

- “Mihail Pavloviç Vronçenko”, *Biografiçeskiy Oçerk*, Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşeniya, Peçatnaya Golovina, Sanktpeterburg, CXXXVI, 1867, s. 28-31.
- “Nekrolog”, *Zapiski Voенno Topografiçeskogo Depo*, ed. Blaramberg, Voennaya Tipografiya, Cilt 22, Sanktpeterburg, 1861, s. 65-66.
- “Prodoljeniyе soçineniya Obozreniyе Maloy Azii v nıneşnem eyo sostoyanii”, *Zapiski Voенno-Topografiçeskogo Depo*, ed. Şubert, Karl Kray, Cilt 5, Sanktpeterburg 1840, s. 319-368.
- Ataöv, Türkkaya, “Sovyetler Birliği'nde Türkoloji Çalışmaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (0), 2004, s. 89-107.
- Davidoff, Vladimir Petroviç, *Puteviya Zapiski vevedenniya vo vremya prebivaniya na İoniçeskih Ostrovah, v Gretsii, Maloy Azii i Turtsii v 1835 godu Vladimirom Davidovim*, Tipografiya E. Fişera, Cilt 2, Sanktpeterburg 1839.
- Mevsim, Hüseyin, “Bir Rus Subayının Gözüyle 1835 Yılında Bursa Mütessesimliği”, *OTAM*, 49, 2021, s. 73-89.
- Müderrişoğlu, Ayşen, “Rus İstihbaratçı Mihail Pavloviç Vronçenko'nun “Küçük Asyalı” Türk ve Türkmen Kadınına Dair Değerlendirmeleri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 2021, s. 29-64.

Pehlivan, İsmail, “Rus Oryantalist Faaliyetleri ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 2016, s. 91-106.

Vronçenko, Mihail Pavloviç, *Obozreniye Maloy Azii v nıneşnem eyo sostoyanii, sostavlennoye russkim puteşestvennikom M.V.*, Karl Kray, Sanktpeterburg, Cilt 1, 1838.

Vronçenko, Mihail Pavloviç, *Obozreniye Maloy Azii v nıneşnem eyo sostoyanii, sostavlennoye russkim puteşestvennikom M.V.*, Karl Kray, Sanktpeterburg, Cilt 2, 1840.